

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
Кафедра теорії і методики початкової освіти

КОВАЛЬСЬКА ХРИСТИНА ЯРОСЛАВІВНА
ФОРМУВАННЯ ОРФОЕПІЧНИХ УМІНЬ У ЗДОБУВАЧІВ
ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Спеціальність: 013 Початкова освіта
Освітньо-професійна програма Початкова освіта
Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Науковий керівник:
ДАНИЛЮК ОКСАНА КЛИМІВНА,
кандидат філологічних наук, доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ
Протокол №__5__ засідання
кафедри теорії і методики початкової освіти
від 12 листопада 2024 р.
Завідувач кафедри теорії і методики
початкової освіти _____ проф. Пріма Р. М.

ЛУЦЬК – 2024

АНОТАЦІЯ

Ковальська Х. Я. Формування орфоепічних умінь у здобувачів початкової освіти

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр» за спеціальністю 013 Початкова освіта. Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2024.

Кваліфікаційна робота є теоретико-експериментальним дослідженням проблеми розвитку формування орфоепічних умінь здобувачів освіти у процесі реалізації мовно-літературної освітньої галузі Нової української школи.

У роботі представлено теоретичні засади формування орфоепічних умінь здобувачів освіти у процесі реалізації мовно-літературної освітньої галузі. Висвітлено лінгвістичний аспект формування орфоепічних умінь, розкрито психолого-педагогічні передумови формування орфоепічних умінь здобувачів початкової освіти. Результати експериментально-дослідного навчання підтвердили необхідність пошуку нових шляхів для формування орфоепічних умінь здобувачів освіти початкової школи та доцільність впровадження системи вправ і завдань формування орфоепічних умінь здобувачів освіти у процесі реалізації мовно-літературної освітньої галузі Нової української школи.

***Ключові слова:** мовлення, орфоепічні вміння, орфоепія, розвиток мовлення, спілкування, комплекс вправ і завдань із розвитку формування орфоепічних умінь*

ANNOTATION

Kovalska X. J. Formation of spelling skills in primary education students

Work on obtaining a Master's degree in a specialty 013 Primary education. Volyn

National University named after Lesya Ukrainka. Lutsk, 2024.

The qualification work is a theoretical-experimental study of the problem of the development of the formation of ortho-epic skills of the students of education in the process of implementing the linguistic and literary educational branch of the New Ukrainian School.

The paper presents the theoretical principles of the formation of orthoepic skills of students in the process of implementing the linguistic and literary educational field. The linguistic aspect of the formation of orthoepic skills is highlighted, the psychological and pedagogical prerequisites of the formation of orthoepic skills of students of primary education are revealed. The results of the experimental study confirmed the need to find new ways to form ortho-epic skills of primary school students and the feasibility of implementing a system of exercises and tasks for the formation of ortho-epic skills of students in the process of implementing the linguistic and literary educational branch of the New Ukrainian School

Key words: speech, orthographic skills, orthoepisy, speech development, communication, a set of exercises and tasks for the development of orthographic skills

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ОРФОЕПІЧНИХ УМІНЬ У ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ	
1.1. Поняття орфоєпії та її значення в мовленні.....	7
1.2. Особливості розвитку орфоєпічних умінь у здобувачів початкової освіти	12
1.3. Психолого-педагогічні аспекти, принципи та підходи до навчання орфоєпії у початковій школі.....	22
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНИЦЬКО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ ОРФОЕПІЧНИХ УМІНЬ У ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ	
2.1. Організація та етапи експериментального дослідження, стан сформованості орфоєпічних умінь молодших школярів.....	30
2.2. Обґрунтування та експериментальна перевірка методики формування орфоєпічних умінь здобувачів початкової освіти.....	43
2.3. Аналіз результатів дослідження.....	50
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	62
ДОДАТКИ.....	68

ВСТУП

Вивчення орфоєпії має велике значення на усіх етапах шкільного навчання. Особливо важливим є засвоєння такого матеріалу в початкових класах. Здобувачі освіти початкової школи повинні опанувати новий матеріал, володіти основними орфоєпічними поняттями.

Формування орфоєпічних умінь у здобувачів початкової освіти є важливим аспектом розвитку мовленнєвої культури дітей. Орфоєпія як складова мовної культури забезпечує правильність вимови звуків і слів відповідно до норм літературної мови.

У сучасних умовах, коли спостерігається значний вплив медіа та розмовної мови на мовлення дітей, особливо важливо приділяти увагу формуванню правильних вимовних навичок з раннього віку.

Також вивчення орфоєпії в початкових класах є важливою складовою частиною загальної мовної підготовки учнів. Це зумовлено тим, що саме в цей період закладаються основи грамотного письма та усного мовлення, формується чітка вимова звуків, розвивається фонематичний слух.

Орфоєпія стосується усної форми мовлення, тобто вона вчить, як правильно вимовляти звуки в певних фонетичних позиціях, сполученнях з іншими звуками. Крім того, орфоєпія встановлює правильне наголошування. Вивчення правильної вимови, спрямовується на подолання мовних помилок, що підвищує загальну культуру українського літературного мовлення.

Усне мовлення передбачає правильність слововжитку, граматичних форм, вимови й наголосу, а також уміння користуватися всіма виразовими засобами. Мова повинна бути чіткою й виразною, ясною й дохідливою.

Робота над орфоєпією вимагає уваги до деталей та індивідуальних особливостей учнів, а також розуміння впливу різних факторів на процес навчання таких як вік, професійні потреби та мовне середовище.

Правильна вимова у сучасному суспільстві є візитівкою будь-якої людини, яка вважає себе щирим українцем.

Крім того, молодший шкільний вік є сензитивним періодом для засвоєння мовних норм. Саме в цей час діти легко опановують нові мовленнєві навички, тому початкова школа відіграє ключову роль у формуванні базових орфоепічних умінь. Формування орфоепічної компетентності є важливою складовою загального мовного розвитку учнів, що сприяє розвитку їхнього мислення, комунікативних навичок і культурного рівня. Проблема опрацювання мовленнєвої культури і орфоепічної грамотності, зокрема, знайшла своє відображення у працях В. І. Капінос, А. П. Коваль, П. Г. Кордун, Л. І. Мацько, В. Я. Мельничайка, М. І. Пентилюк, Л. О. Варзацької, М. С. Вашуленка та ін.

Отже, тема кваліфікаційної роботи актуальна у зв'язку з важливістю орфоепічної грамотності для спілкування та письма. У початковій школі закладаються основи правильної вимови, що значно впливає на формування мовних навичок здобувачів початкової освіти у подальшому житті.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та апробація методики формування орфоепічних умінь у здобувачів початкової освіти.

Завдання дослідження:

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. На основі аналізу наукової та навчально-методичної літератури з'ясувати теоретичні засади дослідження, уточнити категорійний апарат; вивчити стан проблеми в сучасній лінгводидактиці.
2. Визначити рівень сформованості орфоепічних умінь в учнів початкових класів.
3. Розробити й апробувати методику формування орфоепічних умінь здобувачів початкової освіти.

Об'єкт дослідження: процес мовленнєвого розвитку здобувачів освіти в умовах навчання у початковій школі.

Предмет дослідження: методика формування орфоепічних умінь у здобувачів початкової освіти.

Методи дослідження: Для досягнення поставленої мети та вирішення дослідницьких завдань були застосовані такі методи: *теоретичні* – аналіз наукової літератури з питань формування мовленнєвих умінь, орфоєпії та методики викладання у початковій школі; *емпіричні методи* – спостереження за навчальним процесом у початкових класах, зокрема за уроками української мови з метою вивчення ефективності застосовуваних вчителями методів формування орфоєпічних умінь; опитування та анкетування учнів і вчителів для вивчення їхнього ставлення до формування орфоєпії та виявлення труднощів у процесі навчання; експериментальна робота, яка передбачала впровадження розроблених методик і оцінку їхньої ефективності на практиці; тестування та діагностика рівнів сформованості орфоєпічних умінь у учнів до та після експерименту; *методи статистичної обробки даних* – кількісний та якісний аналіз результатів експерименту, що дозволив оцінити ефективність розроблених методів формування орфоєпічних умінь у початковій школі.

Елементи наукової новизни та теоретична значущість дослідження дослідження полягає в тому, що *вперше теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено* методику розвитку формування орфоєпічних умінь у здобувачів початкової освіти у процесі реалізації початкової мовної освіти; *з'ясовано* її лінгвістичні, психологічні та лінгводидактичні передумови; *розроблено* систему вправ, спрямовану на формування та вдосконалення відповідних умінь і навичок у продуктивних та репродуктивних видах мовленнєвої діяльності; *подальшого розвитку й застосування* набуло розроблення методів і прийомів формування орфоєпічних умінь у здобувачів початкової освіти.

Практичне значення дослідження полягає у створенні методики формування орфоєпічних умінь здобувачів початкової освіти у процесі реалізації початкової мовної освіти на уроках української мови на основі взаємозв'язку теоретичних знань та практичних умінь і навичок.

Матеріали кваліфікаційної роботи можуть бути використані на уроках української мови для розвитку орфоєпічних умінь учнів, під час

удосконалення програм і підручників з української мови, розроблення факультативних курсів, підвищення кваліфікації вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти, а також у процесі навчання здобувачів вищої освіти педагогічних факультетів.

Експериментальна база дослідження. Упровадження результатів дослідження здійснювалося на базі гімназії №12 Шептицької міської ради

Апробація та впровадження трезультатів дослідження здійснювалось шляхом їх оприлюднення на засіданні кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки. Основні положення, висновки і результати дослідження висвітлювались на IV Всеукраїнському круглому столі з міжнародною участю «Педагогічний поступ», 23 жовтня 2024 р. (м. Луцьк).

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, додатків і списку використаних джерел. Повний обсяг роботи 70 сторінок, із них 60 сторінок основного тексту і 3 додатків (Список використаних джерел нараховує 61 найменування (на 6 сторінках).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ОРФОЕПІЧНИХ УМІНЬ У ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

1.1. Поняття орфоєпії та її значення в мовленні.

Ефективне користування літературним мовленням необхідне в різних сферах суспільного життя – від побуту до закладів освіти, культури, науки, державного управління. Знання орфоєпії необхідне кожному, але є професії, роди діяльності, у яких літературна вимова — ключовий чинник: диктори, пресекретарі, актори, політики, ведучі, дипломати, лектори, саме тому здобувачам освіти початої школи необхідно вдосконалювати розвиток свого мовлення.

Визначимо поняття орфоєпії, отже орфоєпія походить від грецького слова "orthos" , що означає правильний та "epos", що означає мова, слово. **Орфоєпія** – це розділ мовознавства, що вивчає норми правильної вимови звуків і словосполучень у певній мові. Вона встановлює правила, які регулюють звукове оформлення слів, наголошення, а також правильне вимовляння звуків та звукосполучень.

Одними з перших українських праць, де вжито термін орфоєпія («ортоєпія»), є стаття П. Горецького «Про правовимову або ортоєпію літературної вимови» («Червоний шлях», 1929, № 5–6) та О. Синявського «Спроба звукової характеристики літературної української мови» («Наукові записки Харківської науково-дослідної катедри мовознавства», 1929, № 2). Щоправда, питання норм літературної вимови порушували значно раніше.

Серед відомих дослідників української орфоєпії є О. Бас - Кононенко, В. Бесєдіна - Невзорова, Н. Бойко, М. Вашуленко, К. Глуховцева, В. Горпинич, М. Дружинець, М. Жовтобрюх, Ю. Карпенко, А. Москаленко, М. Наконечний, І. Огієнко (див. Іларіон), М. Пещак, М. Погрібний, О. Синявський, Н. Тоцька, М. Фащенко, Л. Хоменко. [1]

На сучасному етапі орфоєпічні норми української мови змінюються, удосконалюються у зв'язку зі змінами на різних мовних рівнях. Науковим

вивченням проблем орфоепії займається багато учених. Видано ряд монографій : «Українська акцентна система» (2002 р.), В. М. Винницького, («Орфоепія і орфографія в 1 – 3 класах», 1982 р.), М. С. Вашуленка.

Значення орфоепії у мовленні важко переоцінити, оскільки вона відіграє ключову роль у спілкуванні. Орфоепічні норми формуються на основі літературної мови, їхнє дотримання забезпечує мовну єдність нації та допомагає уникати діалектних і соціальних розбіжностей.

Дотримання орфоепічних норм сприяє культурі мовлення, покращує взаєморозуміння між носіями мови та є важливим елементом загальної мовної компетентності. Порушення орфоепічних норм може призвести до непорозумінь, викликати труднощі в спілкуванні і навіть негативно впливати на соціальне сприйняття людини.

Орфоепія охоплює: правильну вимову голосних і приголосних звуків; вживання наголосів відповідно до літературних норм; особливості вимови окремих звукосполучень.

У навчанні мовлення учнів початкової школи формування орфоепічних умінь є одним із головних завдань, оскільки саме в молодшому шкільному віці закладаються основи правильної вимови, які надалі впливають на рівень мовленнєвої культури. [8]

Орфоепія є важливим елементом мовної культури, оскільки регулює правильність вимови звуків і слів у мовленні. Її значення можна розглянути в кількох ключових аспектах:

1. **Забезпечення зрозумілості мовлення.** Дотримання орфоепічних норм дозволяє уникнути помилок, які можуть викликати непорозуміння між співрозмовниками. Чітка і правильна вимова підвищує якість комунікації.

2. **Збереження мовної єдності.** Орфоепія відіграє важливу роль у стандартизації вимови, допомагаючи уникнути діалектних відхилень і мовних помилок. Це сприяє збереженню літературної норми та єдності мови в масштабах країни.

3. **Підвищення культури мовлення.** Людина, яка володіє орфоепічними нормами, сприймається як освічена та культурна. Це підвищує рівень мовленнєвої культури як індивіда, так і суспільства в цілому.

4. **Соціальна значущість.** Дотримання правил орфоепії підвищує авторитет мовця в суспільстві, допомагаючи досягати успіху в професійній та особистій сфері.

5. **Естетичне значення.** Мовлення, яке відповідає орфоепічним нормам, сприймається більш приємним і гармонійним. Це формує позитивний імідж мовця та підвищує його комунікативні можливості.

Таким чином, орфоепія забезпечує правильність і красу мовлення, сприяє ефективному спілкуванню та підвищує рівень мовної культури.

Початкова освіта спрямована на всебічний розвиток молодших школярів та повноцінне оволодіння ними всіма компонентами навчальної діяльності.

Важливим компонентом мовної освіти у початковій школі є мовленнєва (комунікативна) діяльність, яка передбачає розвиток усного і писемного мовлення учнів, їхнє вміння користуватися мовою як засобом спілкування, пізнання, впливу. Із цією метою розвиваються, вдосконалюються усні види мовленнєвої діяльності, якими учні певною мірою оволоділи в дошкільному віці (слухання-розуміння, діалогічне, монологічне мовлення).[53, с.29]

Точність, коректність вимови – ознака високоякісної мовної освіченості кожного сучасного українця, запорука ефективності комунікації такої людини в соціумі, тому у сьогоденні вивчення орфоепії має низку важливих цілей:

- **Удосконалення усного мовлення:** правильна вимова слів робить нашу мову чіткою, зрозумілою та приємною для сприйняття. Орфоепічні норми допомагають уникати помилок у вимові, які можуть призвести до непорозумінь або негативно вплинути на наше враження.
- **Підвищення мовної культури:** володіння орфоепічними нормами свідчить про нашу повагу до мови та

про те, що ми прагнемо використовувати її правильно. Це також є показником загального рівня освіченості та культури.

- **Полегшення засвоєння письма:** знання орфоепічних правил допомагає учням краще розуміти зв'язок між звучанням і написанням слів, що полегшує процес навчання грамотного письма.

- **Збагачення словникового запасу:** вивчаючи орфоепічні норми, здобувачі освіти початкової школи знайомляться з новими словами та їх правильною вимовою, що розширює словниковий запас і робить мову більш різноманітною.

- **Розвиток мовного чуття:** орфоепічні знання тренують мовне чуття, що допомагає інтуїтивно відчувати правильну вимову слів, навіть якщо учні ніколи не зустрічали їх раніше.

Завданнями з вивчення орфоепії української мови є:

1. Вивчення теоретичних основ орфоепії:

- Ознайомлення з поняттями: наголосу, інтонації, складу, фонемі.
- Вивчення правил наголошення в словах різних частин мови (іменники, дієслова, прикметники, прислівники, займенники, числівники, прийменники, сполучники, частки).
- Вивчення особливостей вимови голосних та приголосних звуків в українській мові.
- Ознайомлення з орфоепічними нормами вимови складних слів, іншомовних слів та прізвищ.

2. Розвиток практичних навичок орфоепічної правильної вимови:

- Виконання вправ на постановку наголосу в словах.
- Виконання вправ на диференціацію звуків, що мають подібне звучання.
- Орфоепічне читання текстів різної тематики.
- Переказ почутого тексту з дотриманням орфоепічних норм.
- Вивчення віршів та прозових творів напам'ять з дотриманням орфоепічних норм.

3. Використання орфоепічних словників та довідників:

- Оволодіння навичками користування орфоепічними словниками та довідниками.
- Пошук у словниках інформації про вимову слів, що викликають сумніви.
- Використання словників для перевірки правильності наголосу в словах.

4. Робота над власною вимовою:

- Самоаналіз власної вимови.
- Виявлення та виправлення орфоепічних помилок.
- Вдосконалення власної вимови за допомогою аудіозаписів.
- Консультації з учителями української мови, логопедами.

5. Використання онлайн-ресурсів для вивчення орфоепії:

- Використання онлайн-словників та довідників.
- Перегляд навчальних відео з орфоепії.
- Проходження онлайн - тестів та вправ з орфоепії.
- Участь у форумах та групах, присвячених вивченню української мови.

Орфоепія має на меті розкрити сучасні підходи до формування орфоепічних умінь у здобувачів освіти початкової школи на уроках української мови. [1]

1.2. Особливості розвитку орфоепічних умінь у здобувачів початкової освіти

Розвиток орфоепічних умінь у здобувачів освіти початкової школи є важливим етапом у процесі навчання грамотному мовленню. Орфоепічні уміння включають правильну вимову звуків, правильний акцент, інтонацію та ритм мовлення.

Вважаю важливим розглянути загальні фактори, які впливають на формування орфоепічних навичок у здобувачів освіти початкової школи.

Одним з найважливіших факторів, що впливають на процес оволодіння вимовою, є мовне середовище. Учні, які виростають у сприятливому мовному середовищі, де належна увага приділяється вимові, мають більші шанси на успіх у цій справі. Також важливо, щоб учень мав можливість постійно чути та використовувати мову, яку він навчається вимовляти. [57]

Під час проведення аналізу різних джерел та беручи до уваги власний досвід, виокремлюю певні фактори впливу.

По-перше, це мовне оточення, у якому ми ростемо, грає ключову роль у формуванні орфоепічних навичок. Діти, які перебувають у середовищі, де користуються мовою з правильною вимовою, краще засвоюють орфоепічні навички.

По-друге, неможливо не зазначити вікові особливості, адже формування орфоепічних навичок починається ще з дитинства. Але варто відзначити, що процес формування орфоепічних навичок різний у різних вікових груп. У молодшому віці дитина активно сприймає звуки та навчається вимовляти слова, а в дорослому віці цей процес може вимагати більшої уваги та зусиль для корекції вже сформованих звичок у вимові.

По-третє, варто сказати про індивідуальні особливості, адже кожна людина має свої індивідуальні особливості, які впливають на формування орфоепічних навичок.

До прикладу, фізіологічні особливості артикуляційного апарату, ступінь уваги до деталей, стиль навчання та інші фактори можуть впливати на швидкість та якість навчання.

І останнє, що впливає на формування орфоепічних навичок – це професійні потреби. Деякі професії вимагають особливої уваги до орфоепії, наприклад, актори, радіоведучі, вчителі та інші люди, чия робота пов'язана з говорінням. Вони можуть потребувати додаткового навчання та тренування для досягнення відповідного рівня вимови.

Отже, формування орфоепічних навичок є складним процесом, який залежить від різних факторів. Розуміння цих чинників допомагає вчителям та

батькам ефективно підходити до навчання дітей та сприяти розвитку добрих орфоепічних навичок у майбутньому.

Дотримання норм орфоєпії гарантує, що виголошений нами текст буде сприйнятий без перешкод, а також це допоможе уникнути спотворення змісту слів і речень.

Формування орфоепічних умінь у молодших школярів є важливою складовою їх мовленнєвого розвитку. Орфоєпія, як наука, вивчає правила правильної вимови слів, що є критично важливим для розвитку грамотності та комунікативних навичок учнів.

Важливо відзначити, що формування орфоепічних навичок є складним процесом, який залежить від мовного оточення, вікових особливостей, індивідуальних рис та професійних потреб. Розуміння цих факторів допомагає ефективно підходити до навчання.

Діти приходять до школи з уже сформованими орфоепічними навичками, проте нерідко ці навички потребують корекції. Літературна вимова і наголос остаточно формується в школярів, оскільки вони приходять навчатися з різного діалектного оточення, у їхньому мовленні можна спостерігати явища міжмовної інтерференції, що негативно позначається й на орфоепічних навичках. [60]

Навчання орфоєпії у школі є важливим для формування культури мовлення та розвитку мовленнєвих навичок учнів. На сьогоднішній день тема магістерської роботи актуальна у зв'язку з важливістю орфоепічної грамотності для спілкування та письма. У початковій школі закладаються основи правильної вимови, що значно впливає на формування мовних навичок у подальшому житті. [53]

За словами Івана Бондаря у книзі "Основи розвитку мовлення у молодших школярів" — молодший шкільний вік це період інтенсивного розвитку мовленнєвих навичок. Діти в цьому віці активно вдосконалюють артикуляцію, збагачують свій словниковий запас і починають засвоювати

складніші граматичні структури. Формування правильного вимовлення слів є важливою частиною цього процесу. [6]

Здобувачі освіти початкової школи часто стикаються з труднощами у правильній вимові через те, що ще не всі фонематичні уявлення чітко сформовані. За словами Ніни Резніченко в книзі "Психолого-педагогічні основи навчання грамотності", вчителі повинні акцентувати увагу на фонетичних і фонологічних аспектах, допомагаючи дітям розрізняти звуки і правильну артикуляцію.

Одним із напрямків роботи з розвитку мовлення на вимовному рівні є організація практичного засвоєння молодшими школярами орфоепічних норм української літературної мови.

Розвиток мовлення здобувачами освіти початкової школи на вимовному рівні передбачає роботу над орфоепічними нормами, наголосом (фонетичним і логічним), артикуляцією, темпом мовлення, паузами, інтонацією. Крім того, деяким дітям потрібна допомога в подоланні психологічного бар'єру мовлення, повільної реакції під час діалогу, сором'язливості, пасивності.

Велика кількість науковців при вивченні розвитку мовленнєвої компетентності здобувачів освіти початкової школи на вимовному рівні виділяють три напрямки у яких потрібно працювати вчителю, а саме:

1. Орфоепія, тут ідеться про процес формування в здобувачів освіти початкової школи орфоепічних умінь, за Л. П. Федоренко, які складається з таких компонентів:

- активна вимова і слухання мовних одиниць (робота органів мовлення: напруження слухових органів, фізичні рухи м'язів артикуляційного апарату);
- розуміння мовних одиниць, постійне зіставлення власної вимови зі зразками орфоепічно правильного мовлення (робота фізіологічного апарату мислення);
- запам'ятовування орфоепічних норм (робота пам'яті). [57, с.59]

2. Техніка мовлення, тут ідеться про виконання вправ для дихання на дикції, це використовується для правильної роботи мовленнєвого апарату, що допомагає чітко вимовляти звуки, слова.

Дихання є невимушеним, воно відбувається рівномірними актами вдиху і видиху однакової тривалості. Під час говоріння і читання вголос фізіологічного дихання не вистачає і тому відбувається мовленнєве дихання, яке вже є керованим процесом.

Важливим завданням у роботі над технікою мовлення є вдосконалення дикції учнів, а саме: формування в здобувачів освіти початкової школи чистоти і чіткості вимовлення окремих звуків, складів, слів, фраз. [8]

До приходу в школу діти здебільшого мають достатньо тренований артикуляційний апарат і мовленнєвий слух, щоб розрізняти на слух і відтворювати у власному мовленні всі властивості звуків. При цьому неодмінно потрібно враховувати недоліки функціонування мовленнєвої бази молодших школярів.

Ефективним засобом удосконалення дикції здобувачів освіти початкової школи є вивчення скоромовок, оскільки в них наявні звукові повтори і римування, цікавий зміст, лаконічність викладу. Тому робота над скоромовкою не повинна обмежуватися тільки багаторазовим і швидким її промовлянням.).[8, с.324]

3. Інтонація допомагає учням додати до своєї мови смисловий та емоційний характер, що є дуже важливим під час процесу комунікації. Інтонація є складним явищем у мові, адже вона складається з високого та низького тону, інтенсивності, пауз, темпу та тривалості.

Робота над інтонацією включається до структури уроків навчання грамоти, читання і мови. Щоб забезпечити її ефективність, учителям необхідно усвідомлювати суть цього лінгвістичного явища. [57, с.59]

На момент приходу до школи дитина володіє вже сформованими вимовними навичками. Однак сформовані в процесі неусвідомленого наслідування вимовні навички не завжди відповідають орфоепічним нормам.

Тому з початком шкільного навчання постає необхідність приводити вимовні навички окремих дітей у відповідність з орфоепічними нормами літературного мовлення. [8, с.324]

Головною метою вчителя під час навчання учнів початкової школи є допомогти їм правильно вимовляти звуки та повторювати їх у різних реченнях і словах. Крім того вчитель навчає дітей розрізняти схожі звуки та навчає їх правильної вимови відповідно до ситуації.

Учитель обов'язково має стежити не лише за багатством свого словника, а й за своєю вимовою, яка має відповідати нормам української орфоепії, учні мимовільно запам'ятовуватимуть мовлення вчителя як зразок і намагаються його наслідувати.

Правильна вимова звуків відіграє важливу роль у формуванні вимови та передачі звуків, що є необхідним для успішного спілкування. Як для учня так і вчителя виразність усного мовлення досягається вмінням регулювати своє дихання, умінням точно артикулювати мовні звуки, а також користуватися всім багатством інтонаційних відтінків. Умовою ясності й зрозумілості усного вислову є правильне наголошування слів і літературна вимова звуків.

Помилки в наголошуванні слів, вимові звуків і їхніх сполучень не тільки утруднюють розуміння висловленого, а й заважають ширенню та засвоєнню усталених норм.

Правильна вимова слова і його форма закріплена в орфоепічному словнику. Орфоепічний словник містить інформацію щодо правильної вимови слів та їх граматичних форм, подає зразки нормативної вимови голосних і приголосних звуків у словах.

Порушення правильної вимови звуків, заміна однієї фонемі іншою змінює значення слова. Така помилка називається фонологічною:

вимова [с] замість [з]: *везти* – *вести*;

вимова [т] замість [д]: *ро[д]овий* – *ро[т]овий*, *га[д]ка* – *га[т]ка*, *приві[д]* – *приві[т]*.

Дуже часто в мовленні замість фонем [ф] вживають поєднання фонем [хв], а замість [хв] – фонему [ф].

Приклад наведено у додатку Б.

1.3. Психолого-педагогічні аспекти, принципи та підходи до навчання орфоепії у початковій школі

Психолого - педагогічні аспекти мають велике значення у формуванні орфоепічних умінь:

у книзі "Психологічні основи розвитку мовлення у дітей молодшого шкільного віку" (Малюкова, 2019) зазначено, що мотивація, емоційний комфорт і підтримка з боку вчителів і батьків створюють сприятливі умови для успішного засвоєння орфоепічних навичок. Психологічний клімат в класі і позитивне підкріплення також сприяють більш ефективному навчальному процесу. [25]

у книзі "Психологія мовлення у дітей молодшого шкільного віку" (Павлова, 2017) розглядаються різні психологічні чинники, які впливають на процес оволодіння правильним мовленням. Мотивація, самооцінка і підтримка з боку вчителів і батьків грають значну роль у успішному формуванні орфоепічних навичок у дітей.

Позитивні фактори навколишнього мовного середовища, зокрема, такі суспільні форми мовного впливу, як телебачення, радіо, кіно, у дошкільному віці відіграють хоча й важливу, але все ж не першорядну роль. Адже коли дитина дивиться передачі по телебаченню, слухає по радіо та переглядає кіно та телефільми передусім фіксує свою увагу на змісті почутого й побаченого, не затримуючи її на звуковій (формальній) стороні мовлення. Тому тільки відповідна орієнтація з боку дорослих – батьків, учителів, вихователів на правильне чи неправильне звучання певного слова чи звука може загострити її мовно - слухову увагу.

Здобувачі освіти початкової школи повністю володіють сформованими вимовними навичками, які виявляються у вимовлянні окремих звуків

(голосних та приголосних), їхніх сполучень, окремих граматичних форм, у способах наголошування слів. Сформовані в процесі неусвідомленого наслідування, вимовні навички не завжди відображають орфоепічні норми даної мови. Крім того, як свідчать дані дослідників дитячого мовлення, у значної кількості дошкільників (23 - 42 %) виявляються недоліки вимови навіть у віці 6-7 років.

Однією з проблем, що актуалізує дану тему, є зниження мовної культури серед школярів, а також вплив діалектів, суржику та неформальних форм мови на мовлення дітей. Важливо, щоб учні початкової школи не лише засвоювали правила орфоепії, але й навчалися правильної вимови, що в майбутньому допоможе їм успішно спілкуватися в різних соціальних контекстах.

Здобувачі освіти початкової також набувають навичок самостійної роботи над новим матеріалом, удосконалюють свою вимову працюючи над вивченням звуків і наголосу. Однак вікові психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку зумовлюють специфіку подачі навчального матеріалу та його засвоєння. Це і є причиною того, що чи не найважливішу роль у засвоєнні матеріалу відіграє зацікавленість учнів, зрозумілість та доступність пропонованого навчального матеріалу.

Формування у здобувачів освіти початкової школи орфоепічних навичок свідчить, що, крім механічних дій, які ґрунтуються на наслідуванні обов'язковими є і розумові операції (дії). Процес формування орфоепічних навичок не може відбуватися стихійно, він повинен бути організований як навчальний, педагогічно спрямований, а самі ці навички повинні стати в один ряд з іншими навчальними навичками (читацькими, орфографічними, пунктуаційними, обчислювальними, тощо). [61]

Щоб оволодіти правильним мовленням у дітей повинні бути відпрацьовані рухи мовного апарату, необхідні для вимовляння всіх фонем та їх позиційних варіантів. Правильна вимова засвоюється успішно, – вказує Л.П. Федоренко, – якщо дитина набуває уміння артикулювати звуки і

модулювати елементи інтонації, а також вичленяти їх на слух із звукових комплексів. [54 с.3]

Вивчаючи звукову систему мови, норм наголосу та інтонації, здобувачі освіти початкової школи спирається на мовний слух.

Для досягнення успіху необхідно викликати в дітей зацікавленість артикуляційно - слуховими вправами, допомогти їм усвідомити необхідність їхнього виконання, прищепити смак до таких занять, що значною мірою сприяє загостренню дитячої спостережливості, удосконаленню мовного слуху.

Мотивація навчальної діяльності, внесення до неї ігрових ситуацій з елементами спостереження забезпечують появу в дітей почуття задоволення від кожної маленької перемоги над собою, від усвідомленого вміння вільно керувати мовними органами, від здатності виконувати різноманітні дії з новими для них матеріальними одиницями — звуками. Усвідомлюючи мету своїх навчальних дій під час занять над звуковимовою, дитина не просто механічно повторює зразок мовлення вчителя, а відчуває, усвідомлює, що вона пізнає процес вимови і на основі пізнання навчається правильно говорити. Тільки в результаті багаторазових вправлянь у вимовлянні ступінь самоконтролю за роботою мовних органів поступово знижується, а орфоепічна навичка при цьому автоматизується, удосконалюється.

Для розуміння сучасного методичного підходу до формування в здобувачів освіти початкової школи орфоепічної грамотності необхідно розглянути його психологічні основи, а саме - структуру орфографічної дії як розумової, яка проходить шлях від усвідомлення до повної автоматизації.

Аналіз праць учених - психологів Д. Н. Богоявленського, П. Я. Гальперіна, С. Ф. Жуйкова та інших дає можливість трактувати правописну навичку як кінцевий продукт мислення, свідомого й багаторазового повторення певних взаємозумовлених психофізіологічних актів, що мають місце під час письма.

Сформовані орфоепічні вміння, доведені до автоматизму, переходять у навички. Отже, орфоепічна навичка є автоматизованою дією, пов'язаною із застосуванням засвоєних правописних правил.

Висловлюючи власні думки й почуття в писемній формі здобувачі освіти початкової школи менше за все замислюємося над орфографією. І тоді, коли стикаються з труднощами під час написання слів, намагаємося проконтролювати свідомо сформовані операції, способи дій.

У психологічній і методичній літературі описано два шляхи оволодіння правописною навичкою. Перший процес оволодіння правописною навичкою визначається, як процес повільного накопичення зорових образів слів унаслідок довготривалого механічного списування. Однак результати спеціальних досліджень переконливо довели, що більш ефективним є другий шлях формування орфоепічної грамотності, пов'язаний з роботою мислення, виконанням різних видів лінгвістичного аналізу, усвідомленням правил правопису (Д. Н. Богоявленський, Л. І. Божович, С. Ф. Жуйков та ін.).

Отже, процес навчання орфоепічної грамотності має починатися з оволодіння повністю усвідомленими діями. Такі дії можливі лише за умови засвоєння орфоепічних правил, у яких узагальнено фонетичні, лексичні та інші особливості слів як мовних одиниць.

Серед важливих умов формування в учнів орфоепічних навичок називають свідоме й міцне засвоєння ними теоретичних знань з орфоепії, виконання достатньої кількості правописних вправ, різних за ступенем складності й рівнем самостійності. Крім того, формування орфоепічних умінь і навичок не можна уявити без участі всіх видів пам'яті. Наприклад слухова пам'ять полягає в запам'ятовуванні на слух, зорова — фіксує образ слова. Кінестезична пам'ять пов'язує фонемний склад слова з м'язовими рухами артикуляційного апарату. Моторна ж пам'ять дозволяє зафіксувати буквений склад слова в рухах м'язів кисті руки. [58]

Учитель, добираючи орфоепічні вправи, має чітко усвідомлювати, який вид дитячої пам'яті працюватиме під час їх виконання. Наприклад, різні види

списування, диктанти з попередньою зоровою підготовкою сприяють розвитку зорової пам'яті. Без запам'ятовування графічного образу слів не обійтися під час засвоєння учнями традиційних (історичних) написань.

1.3. Принципи та підходи до навчання орфоєпії у початковій школі

Учитель повинен використовувати різноманітні методики та підходи до навчання правильної вимови учнів, такі як використання фонетичних вправ, прослуховування та повторення зразків мовлення, ігри та вправи на розрізнення звуків, тощо. Основний зміст повинен охоплювати вивчення правильної вимови звуків, акустичні особливості мовлення, інтонування, ритму та темпу мовлення.

Одним із головних завдань у початковій школі є формування вмінь та навичок правильної вимови звуків та їх комбінацій. Важливість правильної вимови звуків обумовлена тим, що це є однією з основних складових мовленнєвої компетенції. Недостатній рівень вміння вимовляти звуки може стати причиною незрозумілості та неправильного сприйняття власного мовлення учнів.

Учні повинні знати, як утворюються звуки та як правильно їх вимовляти.

Варто зазначити, що здобувачі освіти початкової школи мають свої особливості у навчанні вимови звуків та їх комбінацій. Це пов'язано з тим, що вони тільки починають знайомитись з мовою та мають обмежений запас слів та лексики.

Для досягнення успіху в навчанні правильної вимови звуків та їх комбінацій здобувачів освіти початкової школи необхідно використовувати різноманітні методи та підходи до навчання.

Принципи вивчення орфоєпії: науковість, доступність, систематичність, послідовність, єдність теорії та практики, зв'язок з життям.

Методи та прийоми роботи з розвитку мовлення учнів на вимовному рівні:

Словесний метод: пояснення, розповідь, бесіда, читання в голос, заучування віршів та прози.

Наочний метод: демонстрація таблиць, схем, картинок, перегляд відеофільмів, демонстрація артикуляційних вправ.

Практичний метод: артикуляційні гімнастики, постановка та автоматизація звуків, вправи на дихання.

Ігрові методи: Дидактичні ігри, мовні ігри, сюжетно-рольові ігри та драматизація. [54, с.2]

Важливо пам'ятати, що робота з розвитку мовлення здобувачів освіти початкової школи на вимовному рівні повинна бути систематичною та різноманітною. Необхідно також враховувати індивідуальні особливості кожного учня.

Розробляючи методику формування орфоепічних умінь здобувачів освіти початкової школи я також можу допомогти з підбором конкретних методик для розвитку мовлення учнів на вимовному рівні серед яких:

- **Дитячі вірші та пісеньки:** багато віршів та пісенок для дітей містять звуки, які необхідно автоматизувати. Їх можна використовувати під час артикуляційних гімнастик, щоб зробити їх більш цікавими та захоплюючими для дітей.
- **Ігри та іграшки:** існують різні ігри та іграшки, які можна використовувати для розвитку артикуляційної моторики. Наприклад, можна дути на кульки, свистіти у свисток, грати в ігри з м'ячиком.

Важливо пам'ятати, що вдосконалення артикуляційної моторики - це тривалий процес, який потребує регулярних занять.

Артикуляційна моторика - це рухливість мови, губ, щелеп та інших органів артикуляції, що забезпечує чітку та правильну вимову звуків мовлення. Вдосконалення артикуляційної моторики є важливою складовою частиною роботи з розвитку мовлення, як у дітей, так і у дорослих. Це стосується не лише чіткої та правильної вимови звуків, але й інтонації, дикції, темпу мовлення та його емоційного забарвлення.

Артикуляційні гімнастики це комплекси вправ, спрямованих на розвиток рухливості та координації органів артикуляції. Існує багато різних видів артикуляційних гімнастик, які можна підібрати з урахуванням віку, індивідуальних особливостей та мовленнєвих порушень.[55. 1]

Ось декілька прикладів вправ для вдосконалення артикуляційної моторики:

- **«Лопатка»:** висунути язик з рота, зробити його широким і плоским, утримувати в такому положенні 5 секунд, потім розслабити, повторити 5-10 разів.
- **«Чашечка»:** висунути язик з рота, загнути його краї вгору, щоб утворилася чашечка, утримувати в такому положенні 5 секунд, потім розслабити, повторити 5-10 разів.

Під час добору методичних прийомів для формування орфоепічних навичок молодших школярів необхідно враховувати, що процес засвоєння орфоепічних норм вимагає від учнів розумового і фізичного (артикуляційного) навантаження, систематичного тренування органів мовлення: легенів, гортані, язика, губ. Тому паралельно з прийомом наслідування необхідно застосовувати прийоми свідомого артикулювання та порівняння мовних одиниць.[46]

Останнім часом у методиці навчання української мови радять на уроках, де вивчаються орфоепічні теми реалізувати лінгвометодичний принцип, згідно з яким мовна освіта здобувачів освіти початкової школи та їхній мовленнєвий розвиток здійснюється у взаємозв'язку. Це відбивається не тільки на видах вправ, а й на їх змісті. Так, мовним матеріалом для більшості орфоепічних вправ бажано застосувати текст, який дозволяє на кожному уроці працювати над розвитком мовлення учнів. Правильне сприйняття тексту створює основу для свідомого виконання різних видів завдань. Наприклад, списування тексту, запис його на слух, тощо. Не можна допускати того, щоб учні починали списувати текст не зрозумівши його змісту і не відзначивши художньої своєрідності.

Постановка та автоматизація звуків: якщо у дитини є порушення вимови того чи іншого звуку, спочатку необхідно поставити цей звук, а потім автоматизувати його, тобто закріпити у мовленні.

Для цього існують спеціальні логопедичні методи та прийоми.

- **Розвиток міміки та дрібної моторики рук:** між розвитком артикуляційної моторики та розвитком міміки та дрібної моторики рук існує тісний зв'язок. Тому вправи для розвитку міміки та дрібної моторики рук також можуть бути корисними для вдосконалення артикуляції.

Автоматизація звуків. Після того, як звук поставлений, необхідно його автоматизувати, тобто закріпити у мовленні. Це робиться за допомогою спеціальних вправ та ігор.

Розвиток фонематичного слуху. Фонематичний слух – це здатність розрізняти звуки мовлення на слух. Розвиток фонематичного слуху є важливою умовою для правильної вимови.

Збагачення словникового запасу. Чим більше слів знає дитина, тим краще вона може висловлювати свої думки та ідеї. Збагачення словникового запасу також сприяє розвитку правильної вимови. Перехід дітей від ігрової діяльності до навчальної пов'язаний з активним збагаченням їхнього словникового запасу. Головним джерелом поповнення словника першокласників здобувачів освіти початкової школи є в першу чергу, сама навчальна діяльність. Величезна кількість слів поступає в активний словник учнів зі сторінок підручників, за якими вона навчається. [54, с.12]

Читання вголос. Читання вголос допомагає дитині вчитися правильно вимовляти звуки, а також розвиває її мову та увагу.

Спілкування з дитиною. Важливо багато спілкуватися з дитиною, правильно вимовляючи звуки. Це допоможе їй навчитися правильно говорити. Батьки та педагоги можуть допомогти дітям збагатити емоційне забарвлення мовлення, створюючи сприятливе емоційне середовище, яке спонукає до вираження емоцій та використання емоційно забарвлених слів та виразів.

Навчальні ігри та програми: існує багато навчальних ігор та програм, які допомагають учням вивчати нові слова та удосконалювати свій словниковий запас. Ці ігри та програми можуть бути як офлайн, так і онлайн.

Театральна діяльність: участь у театральних постановках допомагає дітям розвивати емоційну виразність мовлення, вчитися відчувати та передавати різні емоції.

Важливо не лише володіти широким емоційним словниковим запасом, але й вміти правильно використовувати його у мовленні.

Використання спеціальних фонетичних вправ та ігор, різноманітних аудіо та відео матеріалів, вправ на розвиток навичок читання та письма, а також використання спеціальних вправ на розрізнення та використання різних мовленнєвих моделей та структур допоможе здобувачам освіти початкової школи розвивати свою вимову та підвищувати рівень володіння мовою.

Фонетичні вправи є одним з основних інструментів розвитку орфоепічних умінь у молодших школярів. Згідно з дослідженням І. А. Лаврентьєвої в книзі "Фонетичні вправи в початковій школі" (Лаврентьєва, 2016), систематичне використання фонетичних вправ сприяє поліпшенню вимови і розумінню звукової системи мови. Вправи, спрямовані на артикуляцію і слухову диференціацію звуків, допомагають учням засвоїти правильне вимовляння і усунути фонетичні помилки. А також М. С. Лапчинська у книзі "Фонетичні вправи для молодшого шкільного віку" (Лапчинська, 2012), зазначає, що фонетичні ігри та вправи є ключовими для розвитку орфоепічних умінь у дітей. Активні ігрові форми навчання допомагають дітям засвоювати правильну вимову звуків у спонтанному режимі. Граючи у звукові ігри, діти розвивають вміння чітко відрізнити звуки і правильно їх вимовляти.

Літературне читання і прослуховування аудіоматеріалів також є важливими аспектами розвитку орфоепічних умінь. У книзі "Методи навчання грамотності в початковій школі" (Соловйова, 2020) підкреслено, що

регулярне читання книг і прослуховування якісних аудіозаписів з правильною вимовою допомагає учням краще розуміти і відтворювати правильні звукові моделі. Це особливо важливо для дітей, які мають труднощі з фонетичною диференціацією та вимовою. Літературні твори також відіграють важливу роль у формуванні орфоепічних умінь. У книзі "Розвиток мовлення дітей молодшого шкільного віку" (Гриньова, 2015) зазначається, що читання книг з правильним акцентом і інтонацією позитивно впливає на розвиток мовленнєвих навичок дітей. При цьому важливо звертати увагу на те, як звучать різні звуки та інтонації, що сприяє кращому засвоєнню орфоепічних норм.

Наслідування може здійснюватись в різних умовах, для тих чи інших учнів ці умови можуть різнитися. Наприклад: наслідування може здійснюватись на слухо - зоровій основі, на слухо - тактильній основі, на слухо – зоро – вібраційній основі.

Якщо не вдається досягти бажаного результату шляхом наслідування, переходимо до постановки звука шляхом наближеної артикуляції:

С ----- Ш, Т ----- К, С ----- Ц, М ----- Н, Ш ----- Р.

Досить часто ні наслідування, ні наближена артикуляція не дає бажаного результату. Тоді на допомогу приходять механічні способи постановки звуків з використанням шпательів, зондів.

Перераховані вище складові процесу формування орфоепічних навичок учнів показують, що, крім механічних дій, які базуються на наслідуванні, потрібні також когнітивні рухи. Виходячи з цього, процес розвитку фонетичних навичок не може відбуватися спонтанно, він має бути організований у формі навчання, з фаховим керівництвом вчителя, та самі навички повинні взаємодіяти з іншими навчальними вміннями.

Позитивне ставлення до мови - це позитивне ставлення до самого себе, насамперед у школі. Це означає, що дітям мають подобатися і уроки мови та форми їх проведення. Учитель повинен постійно вдосконалювати процес навчання, що дозволяє дітям ефективно та якісно засвоювати програмний

матеріал. На таких уроках ненав'язливо збагачується словниковий запас, розвивається мова, активізується увага дітей, розширюється інтерес, прищеплюється інтерес до предмета, розвивається творча фантазія, виховуються моральні якості. І головне – величезний ефект: діти грають, а граючи мимоволі закріплюють, удосконалюють і доводять до рівня автоматизованого навички та знання з мови.

Якщо знайти правильні підходи, навчання зі складної та стомлюючої необхідності може перетворитися на захоплюючу подорож у світ мови. Систематична робота у цьому напрямі благотворно позначається на формуванні в учнів сталого інтересу до вчення, збагачення словникового запасу, активізації уваги дітей, підвищення орфографічної пильності, підвищення їх успішності з мови.[52]

Здійснивши аналіз вище наведеного вважаю, що добір орфоепічних вправ залежить від багатьох чинників: по-перше, враховується етап роботи над орфограмою; по-друге, забезпечується принцип поступового нарощення труднощів; по-третє, має підвищуватися рівень самостійності учнів у результаті виконання орфоепічних вправ.

На їх відбір також впливають мета уроку, вікові особливості дітей, рівень підготовленості класу, активність учнів. Не слід забувати й про те, що виконання орфоепічних вправ має забезпечувати участь зорових, слухових, моторних сприймань, розвиток усного й писемного мовлення учнів.

Формування орфоепічних умінь у школярів молодшого шкільного віку є важливим аспектом мовленнєвого розвитку дітей. Орфоепічні вміння охоплюють правильну вимову звуків, акцентуацію, інтонацію та ритм мовлення, що є критично важливими для ефективного спілкування і грамотності.

Добираючи вправу, учитель обов'язково продумує, які логічні операції покладено в основу її виконання (аналіз, синтез, узагальнення, класифікація тощо). Також доцільно не повторювати один і той самий мовний матеріал (слова, словосполучення, речення) на різних етапах роботи.

Отже, тільки за умови ретельно продуманого добору вправ під час вивчення правил орфоепії можна сформувати в молодших школярів міцні навички грамотного письма та вимови.

Методики навчання правильній вимові мають значення для формування орфоепічних умінь. В. С. Біблер у своїй праці "Методи навчання фонетики в початковій школі" (Біблер, 2018) описує різноманітні методи, які включають артикуляційні вправи, використання фонематичного слуху, а також інтерактивні методи навчання. Впровадження цих методик у навчальний процес допомагає дітям виробити правильну вимову і звукову чутливість.

Отже, для досягнення успіху у навчанні правильної вимови необхідно використовувати різноманітні методи та підходи, звертати увагу на особливості кожного учня та використовувати сучасні технології. Всі ці аспекти допоможуть забезпечити ефективне та доступне навчання вимови звуків та їх комбінацій для здобувачів освіти початкової школи.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНИЦЬКО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ ОРФОЕПІЧНИХ УМІНЬ У ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

2.1. Організація та етапи експериментального дослідження, стан сформованості орфоепічних умінь молодших школярів

Дослідно-експериментальна робота з використанням орфоепічних вправ проводилися на уроках української мови з учнями 3 класу гімназії № 12 міста Шептицький, Шептицького району Львівської області. Загалом експериментальним дослідженням було охоплено 28 учнів класу.

При написанні роботи для досягнення поставленої мети та вирішення дослідницьких завдань, а саме теоретичного обґрунтування та розробки ефективних методів і прийомів формування орфоепічних умінь у здобувачів освіти початкової школи були застосовані такі методи педагогічного дослідження:

- **Теоретичні:**

- **Аналіз наукової літератури** з питань формування мовленнєвих умінь, орфоепії та методики викладання у початковій школі. Це дозволило визначити основні підходи та принципи формування орфоепічних умінь.

- **Синтез і узагальнення** теоретичних даних, що дало можливість розробити власну методику навчання орфоепії.

- **Моделювання** педагогічних ситуацій, що сприяють розвитку орфоепічних умінь.

- **Емпіричні:**

- **Спостереження за навчальним процесом** у початкових класах, зокрема за уроками української мови з метою вивчення ефективності застосовуваних вчителями методів формування орфоепічних умінь.

- **Опитування та анкетування** учнів і вчителів для вивчення їхнього ставлення до формування орфоепії та виявлення труднощів у процесі навчання.

- **Експериментальна робота**, яка передбачала впровадження розроблених методик і оцінку їхньої ефективності на практиці.

- **Тестування та діагностика** рівня сформованості орфоепічних умінь у учнів до та після експерименту.

- **Методи статистичної обробки даних:**

- **Кількісний та якісний аналіз результатів експерименту**, що дозволив оцінити ефективність розроблених методів формування орфоепічних умінь у початковій школі.

Методологічною основою дослідження є наукові праці провідних вчених в області методики викладання української мови в початковій школі.

Теоретичною основою дослідження стали наукові праці психологів, педагогів, вчених-методистів, творче використання передового педагогічного досвіду.

Аналізуючи науково-методичу літературу приходжу до висновку, що проблема формування навичок і вмінь усного мовлення здобувачів освіти початкової школи стала предметом низки наукових досліджень. Так, О. Петрук досліджував розвиток мовленнєвих умінь молодших школярів під час вивчення граматичного матеріалу на засадах функціонально - комунікативного підходу, Н. Притулик – формування комунікативно - мовленнєвих умінь російськомовних першокласників у процесі вивчення української мови. . [62]

Першим кроком у роботі з вимовою у здобувачів освіти початкової школи є перевірити мовлення кожного учня. Вчитель точно повинен визначити конкретні звуки або комбінації звуків, які створюють для них проблеми. Для збору інформації варто використовувати різні методики, включаючи аудіозаписи, вивчення мовлення в різних контекстах і уважне спостереження.

Коли вчитель точно визначив проблеми, варто створити персоналізовані плани для кожного учня. Програма повинна включати різноманітні дії та ігри, спрямовані на підвищення чіткості мовлення та

розуміння на слух. Вчитель прагне зробити процес навчання приємним і захоплюючим, застосовуючи ігрові техніки та виклики. [55.4]

Головною метою вчителя під час навчання здобувачів освіти початкової школи – допомогти їм правильно вимовляти звуки та повторювати їх у різних реченнях і словах. Крім того, він навчає дітей розрізняти схожі звуки та навчає їх правильної вимови відповідно до ситуації.

Вимова є одним із найважливіших аспектів чіткої та зрозумілої мови. Правильна структура звуків робить мову приємною для слуху, допомагає краще зрозуміти того, хто говорить, і допомагає уникнути помилок у вимові.

Робота над вимовою звуків – це цілеспрямований процес, який потребує систематичного підходу та постійної практики. Її можна проводити як самостійно, так і під керівництвом логопеда чи вчителя.

На першому етапі експериментального дослідження на початку уроку було запропоновано провести з учнями орфоепічну хвилинку (орфоепічну гімнастику), хоч темою уроку не була вимова певних звуків, звукосполучень і наголосу в словах. Під час такої хвилинки учні виразно і швидко читають слова на правильну вимову звуків. (Додаток В) та проведено діагностику стану мовленнєвих умінь у учнів експериментального класу і навичок в системах слово, словосполучення, причому виявлено майже однаковий рівень таких умінь.

В ході експериментального дослідження було розроблено комплекс вправ для розвитку орфоепічних умінь.

Перший – розроблений для роботи над словом, для здобувачів освіти початкової школи добиралися спеціальні вправи на вимову слова, збагачення словникового запасу, також розкриття лексичного значення слова.

Вправи, що були використані у процесі мовленнєвої діяльності учнів, забезпечували вирішення основного завдання це оволодіння правильною вимовою, а також збагачення їхнього мовленнєвого запасу.

Наступні вправи були більш складнішими ніж перші. Відповідний добір цих дидактичних вправ проводився відповідно до програми з навчання

грамоти, вікових особливостей здобувачів освіти початкової школи, рівня сформованості їхнього мовлення.

Використані на практиці вправи спрямовані на чітке висловлення та розвиток зв'язного мовлення. Зв'язне мовлення може протікати у формі відповідей на запитання учнями або у формі розмови між учнями або учнями та вчителем – це діалогічне мовлення. Використана практика показує, що саме цей вид мовлення використовується найчастіше під час навчання. Його розвиток є основою мовної підготовки першокласників. [55.4]

Спостереження під час уроку української мови свідчить, що здобувачам освіти початкової школи важко будувати зв'язне висловлювання через недостатність лексичного запасу, уживання під час розповіді повторів слів, тощо. У вимові учнів початкової школи трапляється велика кількість помилок – орфоепічних, лексичних, граматичних. Тому на початковому етапі навчання української мови й упродовж усього навчання в школі важливо приділяти особливу увагу формуванню й розвитку усномовленневих навичок і вмінь у здобувачів освіти початкової школи.

В. Мартиненко зазначає, що коригування вимови звуків включає в себе розпізнавання фонем та аналіз звуків. Створення певної структури допомагає досягти результату навчання найбільш ефективним та зручним способом, а саме виправити проблеми, пов'язані з недорозвиненістю мовлення. Деякі науковці зазначають, що розвиток розпізнавання фонем має позитивний вплив на формування всього фонетичного аспекту мови, у той час як вплив на артикуляційні навички обмежений. Більш того, стійка корекція вимови можлива лише через утворення очікувань, спричинених розпізнаванням фонем. [26]

Коли мова йде про вдосконалення вимови звуків, якість та чистота звучання переважно залежать від правильності артикуляції, це означає точність розташування та рухів мовних органів під час вимови звуків. Таким чином, для поліпшення вимови слід починати з коригування неправильних рухів артикуляції, які можуть бути навчені раніше. [46]

Під час відпрацювання правильної вимови відповідних звуків важливо дотримуватися певних умов, а саме: частотності вправлянь, їх регулярності й систематичності, дотримання відповідної послідовності під час відпрацювання проблемних звуків, використання індивідуальної форми роботи з кожним учнем [45].

В ході дослідження для відпрацювання правильної вимови звуків [с'], [з'] учням було запропоновано виконати завдання:

1. «Уявити, що здувається повітряна кулька та вимовляти протяжно звук: [с] [с']».

2. «Повторити склади та ланцюжки складів»: ся, ся-ся, ся-ся-ся; сі, сі-сі, сі-сі-сі; зя, зя-зя, зя-зя-зя; зі, зі-зі, зі-зі-зі; азь, ізь, озь, узь».

Учні справно виконували вправу.

Оскільки наше дослідження стосується формування навичок і вмінь усного мовлення, ми будемо використовувати поняття вправа, як навчальні дії, спрямовані на формування й удосконалення мовленнєвих умінь і навичок, які становлять основну частину навчальної роботи на уроці (Ільїн М.).

Особливу увагу під час відпрацювання правильної артикуляції звуків учитель має приділити несміливим учням, тим, хто тихо говорить або недоговорює слова (закінчення слів). Учені наголошують на важливості організації роботи таким чином, щоб можна було «забезпечити вимовляння, проговорювання того чи іншого мовного матеріалу кожним учнем класу» щоможливо здійснити за умови регулярного застосування парних і групових видів роботи.

Також надзвичайно важливо, щоб учитель умів не лише штучно створювати певні мовленнєві ситуації, а й вдало використовувати ті, що можуть виникнути на уроці або в позаурочний час, і на основі цих природних мовленнєвих ситуацій стимулювати учнів створювати діалоги. Наприклад, якщо учень забув удома ручку, він може попросити її в однокласника. Для цього йому необхідно ввічливо, використовуючи формули мовленнєвого етикету, звернутись до однокласника і запитати, чи не може він позичити

йому зайву ручку. Або, наприклад, якщо в класі є іменинник, учитель може запропонувати учням привітати його з днем народження.

Важливо вчити учнів «висловлювати свої думки з приводу ситуацій, що виникають у повсякденному житті під час спілкування між школярами: хтось когось ненавмисне штовхнув; узяв чуже без дозволу.

Сприятиме формуванню цих умінь виконання різноманітних вправ і завдань: завершити речення, відповісти на запитання, за малюнком придумати початок, продовження або кінцівку казки, скласти розповідь за малюнком (серією малюнків), сформулювати запитання до почутого або прочитаного тексту, переказати, тощо.

Використання таких різноманітних завдань для формування навичок і вмінь говоріння сприятимуть формуванню вмінь орфоепічно правильно вимовляти звуки української мови, збагаченню словникового запасу школярів, формуванню в них навичок і вмінь доцільно, комунікативно виправдано використовувати лексичні засоби української мови.

На уроках української мови з учнями 3 класу в ході експериментального дослідження були виконані орфоепічні вправи і завдання, які доцільно використовувати при вивченні правильної вимови звуків, а саме вправи і завдання навчального, розвивального, проблемного, тренувального та ігрового характеру.

Ось зразки цікавих матеріалів до розділу «Приголосні звуки».

I. Губні приголосні звуки [п], [п'], [б], [б'], [м], [м'], [в], [в'], [ф], [ф'].

Учням було запропоновано завдання.

1. Прочитати вірші, чітко вимовляючи губні звуки у складах і словах.

Не цурайтесь того слова,

Що мати співала,

Як малого сповивала,

З малим розмовляла. *Т. Шевченко*

2. Прочитати скоромовки, виразно вимовляючи губні звуки.

Бабрались в брудній баюрі

Два бобри брунатно - бурі.

Правда, брате бобре, добре?

Дуже добре, брате бобре! *Б. Стельмах*

3. Прочитати приказки та прислів'я. Списати ті, де трапляються слова з коренем *мудр-*, *мов-*. Підкреслити букви, що позначають губні приголосні.

Вмієш казати, вмій і мовчати.

Мудрий з півслова розуміє. *Народна творчість*

4. Прочитати загадки, відгадати їх. Особливу увагу при читанні звернути на вимову губних приголосних. Відгадки записати, підкреслити букви, що позначають тверді губні приголосні.

Рідке, а не вода, біле, а не сніг. (*Молоко*)

Два береги з'єднав собою. (*Міст*), *Народна творчість*

II. Передньоязикові свистячі приголосні [с], [с'], [з], [з'], [ц], [ц'].

1. Прочитати вірші, виразно вимовляючи тверді та м'які свистячі приголосні.

Цапок цибулі назбирав,

В хліві над нею міркував:

«Цей харч гіркий — не для цапка,

Цапкові їжа не така». *В. Гринько*

2. Прочитати скоромовки, зважаючи на вимову свистячих приголосних. Які з цих приголосних дзвінки, які глухі? Виписати слова, у яких є м'які зубні [с'], [з'], [ц'].

Коза в лузі — лоза в тузі.

Бери лозу, жени козу. [55.4]

У роботі над правильною вимовою звуків українського алфавіту, окрім скоромовок і віршів, можна використовувати й інший фольклорний матеріал, наприклад, дитячі потішки та закликанки, які також насичені певними звуками. Промовляння їх допомагає швидше опанувати мову й навчитися гарно, чітко.

У навчальній програмі з української мови подано перелік слів, правопис яких учні повинні запам'ятати. Засвоєнню правописних норм сприяють орфографічні вправи, особливо списування, зорові та інші види диктантів, орфографічний розбір слів, коментування. Сьогодні відомі нестандартні вправи для розвитку зв'язного мовлення та формування орфоепічних умінь (О. Плис). Серед них такі: «Листівки», «Входження в картину», «Фотограф» та інші.

До прикладу, за допомогою методу «Листівки» О. Плис добирає блок слів, що відповідали б окремим правилам. В. Барна, О. Волощенко, О. Козак акцентують увагу на перевірці знань орфоепічних умінь учнів. Ними подається тестування як метод справедливого вимірювання навчальних досягнень учнів.[37]

На початковому етапі формування орфоепічних умінь перевагу слід надавати списуванню, на другому – навчальним диктантам, орфографічному розбору. За характером розумової діяльності учнів списування – це аналітико-синтетична вправа.

Під час дослідження було надано перевагу списуванню та було проведено навчальний диктант. За результатами спостереження учні краще засвоїли списування (75%), але і диктант показав високі результати успішності (68%).

Списування найчастіше супроводжується завданнями різного характеру – фонетико - орфографічними, логіко-стилістичними, звуко-буквенними.

Важливо зазначити, що у процесі формування орфоепічної компетентності учнів на уроках української мови в початковій школі широко застосовується орфографічний розбір, який розглядається в методиці як вид орфоепічних вправ і методичний прийом, що допомагає співвідносити правило з конкретним написанням та вимовою.

Фонетико-орфоепічний аналіз дисциплінує увагу та загострює мовне чуття молодших школярів, привчає їх правильно артикулювати фонему,

виділяти звуки почутого слова, характеризувати їх вимову, утворення, роботу органів мовлення.

Додаю до роботи схему фонетико-орфоепічного розбору, яка була використана на уроці української мови в ході даного дослідження:

1. Виразно повтори почуте слово.
2. Вимовляй звук і звертай увагу на правильну артирозбіркуляцію (наприклад, у слові ганок звук проривний, при вимові якого задня частина язика піднімається до піднебіння).

3. Охарактеризуй звуки у слові.

4. Тренуйся у правильній вимові кілька разів.

Фонетичний розбір сприяє засвоєнню учнями мовних норм української літературної мови, закріпленню, поглибленню, систематизації, узагальненню знань і вмінь із фонетики, розвиває мовну компетентність учнів.

А також додається схема орфоепічного аналізу

1. Записати слово фонетичною транскрипцією.
2. Визначити основний і побічний (якщо є) наголоси; обґрунтувати акцентуацію.
3. Виділити складні для вимови звуки і звукосполучення.
4. Пояснити вимову звуків і звукосполучень правилами орфоепії української літературної мови.

У ході дослідження учнями 3 класу було проведено орфоепічний аналіз слова «усміхається».

Схема орфоепічного аналізу та орфоепічний аналіз слова «усміхається» наведена у додатку Г.

У процесі дослідження встановлено, що застосування цього методу навчання під час вивчення української мови у здобувачів освіти початкової школи формуються вміння визначати наголошений склад, встановлювати послідовність усіх звуків у слові і на цій основі будувати звуко-складові графічні моделі слів, аналізувати фонемні і буквені ієрархії у словах, розбирати слово за будовою, робити мовний розбір слова як частини мови, виділяти речення з

мовного потоку, аналізувати їх за кількістю слів, будувати графічні моделі речень, виділяти з речень окремі слова, тощо.

Під час виконання мовного розбору конкретизуються лінгвістичні поняття й правила; здійснюється порівняння мовних фактів, знаходження спільного й відмінного, узагальнення, що, безперечно, позитивно впливає на розвиток логічного мислення учнів і формування вмінь свідомо користуватися граматичними формами у власному висловлюванні.

Найбільшої самостійності вимагають творчі вправи орфоепічного спрямування. Виконання таких вправ вимагає значних розумових зусиль і вмінь застосувати правило у процесі письма. Учень пише вже не для того, щоб дотримуватися правила, а щоб передати свою думку.

Перед учителем постає одне з найскладніших завдань: навчити дітей аналізувати слово, постійно звертатися до його структури, в умінні швидко, вправно членувати слово на його складові частини, співвідносити звуки і графічне зображення слова. Розв'язуючи це завдання, очевидно, треба насамперед спиратися на один з найважливіших прийомів навчання – на прийом зіставлення чи порівняння.[8]

Літературне читання і прослуховування аудіоматеріалів також є важливими аспектами розвитку орфоепічних умінь. У книзі "Методи навчання грамотності в початковій школі" (Соловйова, 2020) підкреслено, що регулярне читання книг і прослуховування якісних аудіозаписів з правильною вимовою допомагає учням краще розуміти і відтворювати правильні звукові моделі. Це особливо важливо для дітей, які мають труднощі з фонетичною диференціацією та вимовою. [40]

Слухання тексту в 1–4 класах можна доповнювати наочністю, тоді учні, на думку І. Гудзик, зможуть легко уявити те, про що чують, а це є «важливим аспектом слухання – розуміння тексту».

Окрім того, дослідниця зауважує, що «розвиток уяви при слуханні – важлива частина роботи над розумінням почутого тексту». Тому для

перевірки розуміння почутого тексту здобувачам освіти початкової школи доцільно використовувати ілюстрації.

Так, можна запропонувати учням знайти серед кількох малюнків той, що відповідає змісту почутого, наприклад: «Слухайте текст. Дивіться на малюнок. Чи все на малюнку так, як у тексті?» або «Чи відповідає малюнок тексту?», «До якої частини тексту зроблено малюнок?».[45]

Також є діти, яким добре розрізняти акценти між вимовою інших і коли вони вимовляють слова вголос, але вони мають труднощі з визначенням акцентів у своїх внутрішніх мовних процесах.[8]

В ході експериментального дослідження було запропоновано учням 3 класу завдання вимовити одне й те саме речення, виділяючи інтонацією різні слова в ньому. Наприклад речення «На вулиці падає сніг» учні мали промовити так, щоб відповісти на запитання: «Де падає сніг?» (інтонаційний наголос на слові на вулиці), «Що робить сніг?» (наголос на слові падає), «Що падає на вулиці?» (наголос на слові сніг).

Учитель з різним настроєм говорила: «падає сніг» і пропонувала здобувачам освіти початкової школи упізнати, чи зрадів він дощу чи, навпаки, засмутився, розхвилювався, тощо.

Можна запропонувати здобувачам освіти початкової школи прослухати текст у виконанні вчителя або в записі та спробувати відтворити його, дотримуючись тієї самої інтонації. Під час формування інтонаційних навичок важливо пам'ятати, що для молодших школярів оволодіння інтонацією – один із найбільш складних аспектів говоріння.[46]

Робота з учнями над вимовою потребує від самого учителя перш за все виразного мовлення, щоб учні могли чітко розпізнавати наголоси у словах та запам'ятовувати їх.

Вироблення, формування й закріплення орфоепічних навичок в учнів початкових класів вимагає того, щоб ці процеси були дидактично спланованими. Формування вимовних навичок у дитини здійснюється в

процесі наслідування і проходить кілька етапів. Тому орфоепічна робота повинна проводитись упродовж вивчення всього курсу української мови.

Перераховані вище складові процесу формування орфоепічних навичок учнів показують, що, крім механічних дій, які базуються на наслідуванні, потрібні також когнітивні рухи. Виходячи з цього, процес розвитку фонетичних навичок не може відбуватися спонтанно, він має бути організований у формі навчання, з фаховим керівництвом вчителя, та самі навички повинні взаємодіяти з іншими навчальними вміннями.

М. С. Лапчинська у книзі "Фонетичні вправи для молодшого шкільного віку" (Лапчинська, 2012), зазначає, що фонетичні ігри та вправи є ключовими для розвитку орфоепічних умінь у дітей. Активні ігрові форми навчання допомагають дітям засвоювати правильну вимову звуків у спонтанному режимі. Граючи у звукові ігри, діти розвивають вміння чітко відрізняти звуки і правильно їх вимовляти.

Під час експериментального дослідження на уроках української мови з учнями 3 класу практикували різні інтерактивні методи та прийоми:

- робота в малих групах - дала змогу здобувачам освіти початкової школи набути навичок, необхідних для спілкування та співпраці. Вона стимулює роботу в команді. Ідеї, вироблені в групі, допомагали учасникам бути корисним одне одному.

- робота в парах – одна з форм в малих групах. Кожна пара обмінювалася своїми ідеями та аргументами з усім класом, що допомогло провести дискусію. Ці форми роботи дуже ефективні на уроках української мови, особливо у 3 – 4 класах. Учні із задоволенням перевіряли знання правил одне у одного. Крім того, у них з'явився дух суперництва, тому кожна група прагнула виконати завдання краще. У групах діти спроможні раціонально розподіляти навантаження, щоб найслабші також брали посильну участь й оволоділи матеріалом, що вивчається.

Стимуляційні ігри – це створення вчителем ситуації, під час яких учні копіювали у спрощеному вигляді процеси, які відбуваються в справжньому суспільному, економічному та політичному житті.

- «мікрофон» - цей метод дав змогу кожному сказати щось швидко, по черзі, відповідаючи на запитання або висловлюючи свою думку;

- дискусія – дала чудову нагоду виявити різні позиції з певної проблеми або з приводу суперечливого питання. Для того, щоб дискусія була відвертою, необхідно створити атмосферу довіри та взаємоповаги. Тому в класі бажано виробити правила культури ведення дискусії;

Найголовнішою перевагою інтерактивного навчання вважаю те, що в учнів виникає глибока внутрішня мотивація до навчання, адже вони мають змогу приймати важливі рішення щодо процесу навчання, будучи не об'єктом його, а суб'єктом - особою, що може сперечатися, доводити свої думки, а не сліпо сприймати сказане учителем. На жаль, використання інтерактивних технологій має і деякі перешкоди на своєму шляху. У першу чергу, це чималий обсяг часу, необхідний і при підготовці занять і безпосередньо на самому уроці. Але найбільшою перевагою, є те, що створюється особлива атмосфера у класі, яка найліпшим чином сприяє співпраці, порозумінню та доброзичливості.

2.2. Обґрунтування та експериментальна перевірка методики формування орфоепічних умінь здобувачів початкової освіти

Сучасна початкова школа розвивається в стратегії Європейського Союзу, спрямованої на підготовку молодого покоління орієнтуватися у швидкозмінному суспільстві. Перед вчителем постає питання пошуку ефективних способів і методів навчання мовлення. На допомогу вчителям приходять інтерактивні методи навчання.

Інтерактивні методи навчання відіграють важливу роль у розвитку орфоепічних умінь. У книзі "Інтерактивні методи в навчанні молодших школярів" (Никифорова, 2018) описано, що інтерактивні методи, такі як

рольові ігри, дидактичні ігри і мультимедійні ресурси, можуть стимулювати активне засвоєння орфоепічних норм. Ці методи дозволяють учням практикувати вимову в контексті і в ігровій формі, що робить навчання більш захоплюючим і ефективним.

Олександр Гончар у своєму дослідженні "Методи навчання грамоти в початковій школі" підкреслює важливість ігрових методів у процесі навчання. Ігри, спрямовані на поліпшення вимови, такі як артикуляційні вправи і звукові ігри, можуть значно полегшити освоєння орфоепічних норм і зробити навчання більш ефективним та захоплюючим.

Різноманітні дидактичні ігри та інтерактивні методи навчання дають змогу розвинути мислення, увагу, пам'ять, фонематичний слух і мовлення та спрямовані на загальну мовленнєву взаємодію. Мовленнєві дидактичні ігри є інтерактивною формою виправлення помилок усного і писемного мовлення.

Аналіз сучасної педагогічної літератури свідчить, що неможливо провести зміни без застосування на уроках інтерактивних технологій, які ґрунтуються на діалозі, моделюванні ситуацій вибору, вільному обміні думками тощо. Необхідність формування комунікативної компетентності учнів зумовлено реалізацією не тільки відповідно оновленого змісту освіти, але й адекватних методів і технологій навчання. Найбільш ефективними шляхами реалізації комунікативного підходу до вивчення української мови є застосування інтерактивних методів навчання.

Здійснення інтерактивних технологій на уроках української мови дає можливість створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчує свою успішність, інтелектуальну спроможність. Адже сучасний підхід до розвитку суспільства, оновлення всіх сфер соціального і духовного життя потребує якісно нового рівня освіти, який відповідав би міжнародним стандартам. З таким підходом вбачається, що до організації навчального процесу в центрі його знаходиться той, хто вчиться. Формування особистості відбувається у процесі навчання, коли дотримуються певних умов: створення позитивного настрою для навчання, відчуття рівного серед рівних,

забезпечення позитивної атмосфери в колективі, усвідомлення особистістю цінності колективно зроблених висновків, відчуття кожного активним учасником подій і власної освіти та розвитку. Це формує внутрішню мотивацію до навчання та спонукає до саморозвитку. [53]

У сучасному суспільстві джерелом знань може виступати не тільки вчитель, а й комп'ютер, телевізор, відео. Здобувачі освіти початкової школи повинні вміти осмислювати отриману інформацію, трактувати її, застосовувати в конкретних умовах; водночас думати, розуміти суть речей, уміти висловити думку. Саме цьому сприяють інтерактивні технології.

Інтерактивні технології дають змогу глибше вивчити матеріал. Учні під час навчання освоюють усі рівні пізнання (знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез, оцінку). Під час інтерактивного навчання учні вчаться спілкуватися з іншими людьми, бути демократичними, критично мислити, приймати продумані рішення.

Розвивати здібності можна по-різному. Завдання вчителя – керувати процесами творчого пошуку, йдучи від простого до складного: створювати ситуації, що сприяють творчій активності та спрямованості здобувачів освіти початкової школи, розвивати їх уяву, асоціативне мислення, здатність розуміти закономірності, прагнення постійно вдосконалюватися, розв'язувати дедалі складніші творчі завдання. [55.2]

Цього можна досягти, використовуючи сучасні інноваційні технології, зокрема технології інтерактивного навчання, перетворюючи традиційний урок в інтерактивний. Створення сприятливих умов для повноцінної діяльності кожної дитини – основна мета інноваційних технологій навчання.

Суть інтерактивного навчання полягає у тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх учнів. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де і учень, і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання. Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблеми на основі

аналізу обставин та відповідної ситуації. Воно ефективно сприяє формуванню навичок і вмінь, виробленню атмосфери співробітництва, взаємодії, дає змогу педагогу стати справжнім лідером дитячого колективу. Інтерактивна взаємодія виключає як домінування одного учасника навчального процесу над іншими, так і однієї думки над іншою. Під час інтерактивного навчання учні вчаться бути демократичними, спілкуватися з іншими людьми, критично мислити, приймати продумані рішення.

Використання інтерактивних технологій на уроках української мови найбільш повно забезпечує комфортні, безконфліктні й сприятливі умови розвитку учнів, всебічно реалізує їх природний потенціал, виховує особистість, здатну до самоосвіти, саморозвитку, самовдосконалення. За допомогою інтерактивних вправ можна підвищити орфоепічну грамотність учнів, розвинути їх увагу, пам'ять, мислення.

На уроках рідної мови учні не тільки засвоюють знання з лінгвістики, а й навчаються спілкуватися, самовиражатися, висловлювати свою думку, відстоювати її в разі потреби. [55.2]

Потрібно надавати перевагу тим методам, які звернені до свідомості й активності учнів у навчанні. Саме інтерактивне навчання, як різновид активного, має свої закономірності, особливості. Суть навчання полягає в тому, що в навчальний процес залучаються всі учні, кожен робить індивідуальний внесок, відбувається обмін знаннями, ідеями, способами діяльності. У наш час, коли обсяг інформації збільшився, дидактична функція вчителя полягає не в передаванні знань, а у формуванні навичок здобувати їх.

На різних етапах процесу взаємопов'язаного навчання мови й мовлення доцільно використовувати інтерактивні методи.

На початковому етапі - ознайомлення з поняттям, активізації вивчених форм - рекомендую застосовувати фронтальну форму організації навчальної діяльності учнів. Вони вчаться спостерігати, порівнювати, зіставляти певні мовні явища.

На етапі закріплення, корекції, контролю, узагальнення розширюється уявлення про лексичне значення слова.

Підходом до навчання вимови звуків та їх комбінацій є використання сучасних технологій. Використання комп'ютерних програм та мобільних додатків може значно спростити процес навчання та зробити його більш доступним. Наприклад, деякі програми дозволяють записувати та порівнювати власну вимову з правильною, що допомагає учням виявляти та виправляти свої помилки. Також існують програми, які навчають правильній артикуляції звуків та їх комбінацій, наприклад, за допомогою відео з демонстрацією правильної артикуляції та аудіофайлів з вимовою звуків та словосполучень.

Стає актуальним використання комп'ютера та інших технологій, як засобу навчання. Чимало можливостей такого використання у різних напрямках вивчення рідної мови, зокрема у правописі. Мультимедійні технології втілюються в навчання вже давно, навіть у процесі застосування традиційних методів навчання.

Перевага їх застосування сьогоднішній день: бесіда з елементами комп'ютерного ілюстрування стає більш жвавішою, захоплюючою, а отже краще сприймається дітьми, демонстрація якнайкраще може розкрити переваги комп'ютерного навчання, адже з'являється ціла низка нових прийомів: одночасне звукове і наочне пояснення (під певним контролем учителя), нова форма застосування схем, таблиць, зміна зображень може здійснюватись у потрібному вчителю та учнями темпі, мультінаочне зображення предметів, явищ, тощо. [12]

Безперервний потік нової інформації, застосування комп'ютерних технологій практично в усіх сферах суспільного життя впливають на процес формування дитини і на сприйняття нею навколишнього світу. Використання мультимедійних технологій якраз і допомагає підняти урок на якісно новий рівень, сприяє розвитку дослідницьких, аналітичних, творчих здібностей.

Електронні засоби навчального призначення, новітні інформаційні технології, дають можливість підвищити ефективність освітнього процесу. Уроки з використанням комп'ютера, проектора стають більш наочними і цікавими, а також дозволяють змінити саму технологію надання освітніх послуг. Електронні засоби навчального призначення забезпечують активну діяльність вчителя та учнів на уроці, сприяють здійсненню індивідуалізації навчання, розвитку обдарованості, формуванню знань. Все це дає можливість покращити якість знань. [12]

Мультимедійний урок дає можливість комбінувати на одному занятті велику кількість цікавих завдань, залучаючи учнів до активної роботи. Завдяки мультимедійному супроводу вчитель може збагатити урок додатковим матеріалом, що неможливо під час роботи із звичайною дошкою.

Із поширенням комп'ютерних технологій активно змінилися форми навчання. Отже, мультимедіа урізноманітнює форми роботи. Дуже важливо організувати освітній процес так, щоб здобувач освіти початкової школи мав можливість активно, зацікавлено працювати на уроці, бачити плоди своєї праці, оцінити їх. Під час перегляду презентації чи відеоролика діти можуть занотовувати основні факти, складати тези чи план, а це розвиває загальнонавчальні вміння і навички. Але слід пам'ятати, що не можна допускати перенасичення інформацією, бо учні не матимуть часу для її опрацювання.

У теорії та практиці освіти розроблено та науково обґрунтовано низку освітніх технологій. Сучасні технології навчання української мови забезпечать поліпшення процесу вивчення мови та підвищать ефективність навчання.

Сучасні технології навчання української мови охоплюють широкий спектр інструментів і ресурсів, що сприяють покращенню процесу вивчення української мови. Серед них: мультимедійні матеріали, відіграють важливу роль у сучасних технологіях навчання української мови. Вони включають в себе аудіо, відео та зображення, які можуть бути використані для засвоєння та покращення мовних навичок. Ось кілька прикладів, як мультимедійні

матеріали можуть бути використані: записи розмов, діалогів, аудіокниг або аудіопрезентацій можуть бути використані для покращення аудіювання та вимови. Учні можуть слухати реальні розмови на українській мові, розуміти інтонацію, акцент та мовні структури. Відеоролики, відео уроки або відео презентації дозволяють учням візуально сприймати мовні конструкції, жестові вирази, міміку та інші аспекти мови. Відеоматеріали можуть бути використані для розвитку слухання, говоріння, читання та письма. Фотографії, малюнки, схеми та інші зображення можуть бути використані для візуалізації слів, фраз, концепцій та мовних структур. Вони допомагають учням легше запам'ятовувати нову лексику, розуміти значення слів у контексті та розвивати творчість. Мультимедійні матеріали можуть бути використані для створення інтерактивних вправ, які спонукають учнів до активної участі. Наприклад, відеоролики з пустими прогалинами, де учні повинні вставити відсутні слова, або аудіо файли з завданнями на визначення правильної відповіді.[55.3]. Онлайн-ресурси є важливою складовою сучасних технологій навчання української мови. Вони надають широкий доступ до різноманітних навчальних матеріалів та інтерактивних інструментів, що полегшують і покращують процес вивчення української мови. Спеціалізовані навчальні програми для вивчення української мови можуть надавати інтерактивні уроки, вправи на закріплення, автоматичну перевірку правильності відповідей та індивідуалізований підхід до кожного учня. Існують спеціальні комп'ютерні програми, які допомагають у вивченні української мови. Вони можуть містити вправи на вимову, граматику, лексику, читання та письмо. Ці програми часто мають інтерактивний ігровий формат, що допомагає зробити процес навчання цікавим та залучити учнів.

Отже, сучасні технології навчання відіграють важливу роль як для здобувачів освіти початкової школи, так і вчителя. Така робота розвиває в дітей навички аналізу та синтезу, вміння виділяти головне в теоретичному матеріалі.

2.3. Аналіз результатів дослідження

Формування орфоепічних умінь не повинно бути відокремленим від інших аспектів мовленнєвого розвитку. Важливо інтегрувати орфоепічні вправи з навчанням граматики, розвитку словникового запасу і письма, щоб забезпечити комплексний підхід до розвитку мовленнєвих навичок.

Таким чином, формування орфоепічних умінь у молодшому шкільному віці є багатогранним процесом, що потребує уваги до фонетичних, фонологічних, ігрових та слухових аспектів навчання. Залучення різних методів і активна участь батьків можуть значно покращити результати навчання і забезпечити успішний розвиток мовленнєвих навичок у дітей.

Результати педагогічної практики підтверджують ефективність запропонованої методики використання ігрових технологій та різноманітності методів та підходів до роботи з розвитку мовлення учнів на вимовному рівні, а особливо необхідно звертати увагу на особливості кожного учня.

Здобувачі освіти початкової школи показують покращення своєї вимови, більшу мотивацію до навчання та розвиток фонетичних навичок. Таким чином, використання ігрових технологій різноманітності методів та підходів є ефективним методом для роботи з розвитку мовлення учнів на вимовному рівні.

Вправи які використовували ґрунтуються на матеріалах підручників і побудовані відповідно до Програми з розвитку мовлення в період навчання грамоти. Під час дослідження змінено їх відповідно до конкретного навчального матеріалу.

Для того, щоб своєю мовою впливати на слухачів, недостатньо однієї якості і чистоти дикції, необхідна ще й правильність вимови окремих слів. Можна ясно і чітко вимовляти окремі звуки і слова, але якщо вимова їх не відповідає орфоепічним нормам, то мова в цілому не забезпечить легкості і швидкості розуміння змісту, який вона виражає. Тому орфоепія має важливе значення в техніці мовлення учнів. Це система загальноприйнятих правил, що визначають єдино правильну літературну вимову.

Вивчення орфоєпії української мови має велике значення на усіх етапах шкільного навчання. Особливо важливим є засвоєння такого матеріалу в початкових класах. Молодші школярі повинні опанувати новий матеріал, володіти основними орфоєпічними поняттями. Працюючи над вивченням звуків і наголосу у початкових класах, учні також набувають навичок самостійної роботи над новим матеріалом, удосконалюють свою вимову. Однак вікові психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку зумовлюють специфіку подачі навчального матеріалу та його засвоєння. Цей факт слугує причиною того, що чи не найважливішу роль у засвоєнні матеріалу відіграє зацікавленість учнів, зрозумілість та доступність пропонованого навчального матеріалу.

Аналіз шкільної практики свідчить, що на уроках української мови основними напрямками роботи вчителя є презентація мовних знань та формування на їх основі мовних умінь; до мовленнєвого розвитку учнів – увага епізодична. Часто під час навчання виникає потреба розповісти про щось, поділитися враженнями, висловити власну думку, тощо.

У даному дослідженні показано багато можливостей для засвоєння учнями орфоєпічних норм.

Використання прийомів свідомого артикулювання та порівняння вимовлюваних одиниць дає можливість учителеві здійснити перехід від конкретних мовних дій та операцій фонетико-орфоєпічного та орфоєпічного характеру, виконуваних школярами, до розумових операцій (зіставлення, протиставлення, аналізу, синтезу, класифікації) з наступним абстрагуванням, узагальненням явищ, висновками про закономірності у вимові та написанні, що існують у мові.

За результатами дослідження дійшли такого висновку, що мовлення в учнів добре розвивається, якщо у навчальному процесі: вчитель враховує індивідуально-вікові особливості першокласників при організації навчально-мовленнєвої діяльності; в учнів наявний безпосередній мовленнєвий мотив: їхнє бажання повідомити про побачене, почуте, прочитане; висловити свою

особисту думку, свої враження, відповіді на запитання співбесідника, однокласника чи вчителя; система вправ яка була дібрана нами забезпечує: освітню, розвивальну і виховну мету; наступність (поступове нарощення складності), доступність змісту, формування навчально-мовленнєвої активності і пізнавального інтересу, розвиває у дітей пам'ять, увагу, логічне мислення; добір вправ тренувального та творчого характеру, їх кількість та складність і співвідношення між репродуктивною і продуктивною діяльністю диференціюється відповідно до рівня уже сформованих в учнів мовленнєвих умінь та навичок працювати самостійно.

Підготовлене та застосоване на практиці експериментальне дослідження дало підстави стверджувати, що рівень сформованості мовленнєвих умінь здобувачів освіти початкової школи у процесі навчання грамоти, успішність осмисленого ними засвоєння мови та розвитку мовлення залежать від таких педагогічних умов: використання відповідного дидактичного й методичного забезпечення навчання; урахування вікових особливостей школярів; оптимальне поєднання учителем методів і прийомів роботи у процесі навчання грамоти.

Також у даній роботі обґрунтовано, що мовлення розвивається ефективно, якщо відпрацьовуються окремі дії, які становлять основну систему комунікативних умінь.

В ході дослідження з'ясовано, що у структурі загального вміння будувати учнями самостійно зв'язні висловлення необхідно виділити такі складові: вміння добирати відповідне слово та вживати його в мовленні, конструювати словосполучення і речення, поєднувати їх у зв'язний текст. Адже вміння користуватися словом, будувати самостійно речення, зв'язний текст становить складний комплекс процесів для учнів, який об'єднує мовленнєві знання і відповідні їм спеціальні вміння і навички, досвід у застосуванні цих знань і певну сукупність розумових умінь, що проявляються у продуктивному мовленні.

Однак, навички правильного наголошування можуть бути складними для багатьох людей, адже дехто може мати проблеми з вимовою. Тому розробка методики роботи над наголосом і вимовою є важливим завданням для покращення мовленнєвої компетенції. Підсумовуючи, підкреслимо, що навчання учнів правильних орфоепічних навичок є безперервним процесом. Учитель обов'язково має стежити не лише за багатством свого словника, а й за своєю вимовою, яка має відповідати нормам української орфоєпії, учні мимовільно запам'ятовуватимуть мовлення вчителя як зразок і намагаються його наслідувати.

Добираючи різні види вправ та завдань на коригування орфоепічних навичок здобувачів освіти початкової школи, учитель має враховувати мовне оточення, у якому перебувають учні, рівень сформованості навичок, а також пам'ятати про індивідуальні слухові та артикуляційні особливості учнів, від чого часто залежить результативність роботи вчителя

Учитель добираючи орфоепічні вправи, використовує їх як прийоми організації навчання на уроці. Не останню роль у цьому відіграє дотримання ним певної методичної послідовності. Систему орфоепічних вправ слід побудувати так, щоб із набуттям теоретичних знань, зміцненням правописних навичок здобувачі освіти початкової школи діяли більш самостійно. Методична література пропонує таке розташування вправ за принципом поступового нарощення труднощів. [8, с.294]

Таким чином, на основі аналізу існуючих методів навчання у початковій школі важливим є виявлення їх порівняльної ефективності на кожному етапі навчання, виходячи з того, що принцип наступності й перспективності повинен витримуватися у прийомах навчання і засобах засвоєння матеріалу учнями в досліджуваних умовах. Наприклад найбільш доречними методами навчання серед пізнавальних є пояснювальний, тренувальний, імітаційний, артикуляційний.

Сучасна компетентнісно орієнтована методика має спрямовувати вчителя передусім на практичні методи, а саме: ситуаційний, метод проєктів,

вправи, діалогічної взаємодії, метод гри та ін. Мовний матеріал учні повинні засвоювати як інструмент думки, адже комунікативний зміст формується у процесі мовленнєво-мисленнєвої діяльності. Сприятливою для цих процесів є робота з текстом, різні варіанти роботи з проблемою, добір емоційно привабливих для учнів ситуацій, що потребують від них прийняття правильних рішень.

У процесі навчання грамотного читання діти вчаться керуватися вже відомими правилами вимови. Можна зробити висновок, що читання є основним на шляху до ефективного оволодіння орфоепічно грамотною мовою.

Учитель виступає лише в ролі організатора процесу навчання, лідера групи учнів. У процесі застосування інтерактивних технологій, як правило, моделюються реальні життєві ситуації, пропонуються проблеми для спільного розв'язання, застосовуються рольові ігри.

Інтерактивні технології дають можливість забезпечити глибоке вивчення матеріалу. Учні освоюють усі рівні пізнання (знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез, оцінку). При цьому відсоток учнів, які засвоїли знання, досить високий (понад 70 %).

Знання орфоепічних норм формує орфоепічну грамотність, як одну зі складників культури мовлення людини.

Контрольна перевірка умінь в ході експерименту здійснювалась у два етапи і передбачала виконання учнями низки завдань, які були спрямовані на визначення вмінь здобувачів освіти початкової школи добирати слова-ознаки, поширювати речення, використовуючи слова з ряду поданих, будувати речення з визначеної кількості слів, скласти текст за малюнком і початком. У процесі виконання цих завдань було виявлено низку труднощів і помилок: послідовність викладу думки (61%), неточний добір слова (72.5%), вживання зайвих слів (52%), визначення меж речення (18%), порушення змісту речення (13,3%), невідповідність слів-ознак (12% учнів), порядок слів у реченні (52.7%), порушення зв'язку слів у реченні (25%), неточність відтворення

часових і просторових відношень (35%), визначення основного змісту висловлювання (46%), порушення змісту висловлювання (43,1%),

Аналіз цих результатів дозволив нам з'ясувати причини помилок першокласників. З поміж них ми знайшли: недостатній словниковий запас в учнів; нестійка тобто розсіяна увага в період сприймання нового слова або нового матеріалу, тексту, малюнка, змісту завдання; нерозвинений фонематичний слух; недостатньо сформовані вміння конструювати словосполучення, речення, зв'язні тексти відповідно до завдань; невміння здійснювати добір слів відповідно до змісту (користуватися синонімами, багатозначними, протилежними за значенням).

Вдосконалення методики формування орфоепічних умінь у здобувачів початкової школи є важливим етапом у розвитку їх мовленнєвих навичок. Ось кілька рекомендацій для вчителів, як можна покращити цей процес:

Мовні і мовленнєві помилки учнів учитель повинен виправляти на кожному уроці, у процесі позакласної та позашкільної роботи, під час перерв тощо. Почувши від учня неправильне мовлення, він повинен спокійно, тактовно виправити його. Виправляти мовленнєві помилки учня треба після відповіді, якщо вона коротка, або під час логічних інтервалів, оскільки неодноразові зауваження переривають хід думки школяра.

Таким чином, формування орфоепічних умінь і навичок у молодших школярів на уроках мови необхідно розглядати як цілісний, безперервний процес, який здійснюється під час опрацювання всіх розділів української мови;

Під час виконання магістерської роботи розкрито основні підходи до вивчення правил орфоєпії, а також розкривається методика проведення окремих вправ.

Для удосконалення орфоепічних навичок здобувачів освіти початкової школи необхідно систематично проводити в школі тижні української мови, проводити мовні свята, виставки кращих учнівських зошитів та творчих робіт школярів, рефератів.

Процес розвитку орфоепічних умінь у здобувачів освіти початкової школи буде ефективним, якщо вивчення орфоепічного матеріалу носитиме свідомий характер і спиратиметься на простіші навички і вміння:

Підвищенню ефективності формування у школярів орфоепічних умінь сприяє системний характер різноманітних тренувальних вправ: аналітичних, конструктивних і творчих; активізації пізнавальної діяльності учнів під час вивчення орфоепічного матеріалу сприяє використання різноманітних наочних засобів навчання, у тому числі і орієнтовних карток.

За результатами експериментального дослідження можна надати рекомендації щодо вдосконалення методики формування орфоепічних умінь.

1. Акцент на аудіальне сприйняття мови: введення регулярних занять зі слухання аудіоматеріалів (вірші, скоромовки, казки) сприяє розвитку орфоепічних навичок. Важливо, щоб учні чули правильну вимову, особливо складних слів.

2. Використання скоромовок і римованих текстів: скоромовки та вірші допомагають учням засвоювати правильну вимову. Регулярні вправи на читання таких текстів вголос допомагають покращити чіткість вимови.

3. Артикуляційні вправи: для правильної вимови важливо розвивати артикуляційні навички. Рекомендується використовувати вправи для розвитку м'язів обличчя, язика та губ. Наприклад, вправи на "розігрів" артикуляційного апарату перед читанням.

4. Ігрові методи навчання: використання дидактичних ігор для закріплення правил вимови. Ігри, які вимагають повторення слів або фраз з правильною орфоепією, сприяють розвитку мовленнєвих навичок.

5. Рольові ігри з діалогами: інсценування діалогів, читання в ролях або театральні постановки дозволяють учням практикувати правильну вимову у природних ситуаціях. Це також формує навички виразного читання.

6. Індивідуальний підхід: важливо враховувати рівень мовленнєвого розвитку кожного учня та надавати індивідуальні рекомендації. Для слабших

учнів можна створювати спрощені вправи, а для сильніших – завдання з підвищеною складністю.

7. Використання мультимедійних засобів: використання відеоуроків, інтерактивних платформ і мобільних додатків для тренування вимови може бути корисним доповненням до уроків. Це робить процес навчання більш різноманітним та захоплюючим для дітей.

8. Рефлексія та корекція помилок: важливо забезпечити механізм регулярного самоконтролю та корекції вимови. Вчитель може записувати читання учнів на аудіо і проводити з ними спільний аналіз помилок.

Якщо спочатку учень цікавиться лише грою, то дуже швидко його вже цікавитиме пов'язаний з нею матеріал, у нього виникне потреба вивчити, зрозуміти, запам'ятати цей матеріал, тобто він почне готуватися до участі в грі. Гра дає змогу легко привернути увагу й тривалий час підтримувати в здобувачів освіти інтерес до тих важливих і складних предметів, властивостей і явищ, на яких у звичайних умовах зосередити увагу не завжди вдається.

Однією з характерних рис української мови є милозвучність. Краса звучання мови полягає насамперед у злагодженості звуків, звукосполучень і цілого мовного потоку, в ретельному униканні важкого для вимови і неприємного для слуху скупчення звуків. Система вправ і прийомів дає можливість використовувати результати дослідження в практиці. Використання методичних прийомів відкриває можливість для організації індивідуальної роботи вчителя з учнями на уроках рідної мови.

Ось джерела які надають вичерпну інформацію про різні аспекти розвитку орфоепічних умінь у школярів початкової школи і можуть бути корисними для вчителів та спеціалістів у галузі освіти: Лаврентьева, І. А. (2016). “Фонетичні вправи в початковій школі”. Київ: Видавництво "Освіта".

Никифорова, І. В. (2018). “Інтерактивні методи в навчанні молодших школярів”. Львів: Видавництво "Світ" Малюкова, Л. В. (2019). “Психологічні основи розвитку мовлення у дітей молодшого шкільного віку”. Одеса: Видавництво "Астропринт".

ВИСНОВКИ

Підвищення культури усного мовлення актуальне завдання не тільки для сьогодення, але й для майбутнього, тому усній грамотності здобувачам освіти початкової школи необхідно приділяти постійну увагу ще й у контексті їхньої майбутньої професії. Саме тому курс української орфоєпії допоможе активізувати увагу до проблем культури усного мовлення, до оволодіння секретами мовленнєвого впливу з метою досягнення успіху в навчальній діяльності та майбутньому професійному спілкуванні.

Методика навчання орфоєпії у школі надає формування початкових уявлень про єдність і різноманіття мовного та культурного простору, про мову як основу національної самосвідомості, розуміння учнями те, що мова є основою національної культури та основний засіб людського спілкування.

Для того, щоб своєю мовою впливати на слухачів необхідна ще й правильність вимови окремих слів. Можна ясно і чітко вимовляти окремі звуки і слова, але якщо вимова їх не відповідає орфоєпічним нормам, то мова в цілому не забезпечить легкості і швидкості розуміння змісту, який вона виражає. Тому орфоєпія має важливе значення в техніці мовлення. Тому орфоєпія має систему загальноприйнятих правил, що визначають єдино правильну літературну вимову.

Для досягнення високого рівня мовленнєвої компетентності необхідно вчитися та практикувати правильну вимову слів, а також навчитися виокремлювати та наголошувати ключові елементи мовлення.

Проаналізувавши напрями роботи з розвитку мовленнєвої компетентності здобувачів освіти початкової школи на вимовному рівні, можу дійти висновку, що для покращення мовлення учнів, необхідно докласти чимало зусиль. Варто працювати не лише у теоретичному напрямку, але і практичному, адже він є важливішим. Щоб учень мав високий рівень мовленнєвої компетентності, вчителю варто також враховувати особливості кожного учня класу та найголовніше працювати в усіх трьох напрямках одночасно: техніка, орфоєпія та інтонація.

Отже, орфоепічні навички є важливою складовою мовленнєвої компетентності, яка допомагає досягти якісного та ефективного спілкування.

Вивчення орфоепії в школі є ключовим для розвитку мовленнєвих вмінь учнів. Правильна вимова відіграє важливу роль у формуванні правильної вимови та передачі звуків, що є необхідним для успішного спілкування. Також варто зазначити, що наголос у мовленні відіграє важливу роль у поясненні значення слів та змісту самого речення. Його правильне використання сприяє покращенню комунікації.

Ефективність роботи з орфоепії значною мірою залежить від методично правильного добору методів і прийомів, засобів навчання, урахування вікових, психологічних особливостей учнів; систематичного обліку орфоепічних помилок та роботи над їх запобіганням та усуненням. Згідно з вимогами компетентнісного підходу добір методів має забезпечити «використання теоретичних знань як практичного засобу пояснення явищ і розв'язання проблем, застосування досвіду успішних дій у конкретних ситуаціях, переорієнтацію з процесу на результат освіти в діяльнісному вимірі».

Розроблена система вправ і завдань, спрямована на формування та розвиток навичок і вмінь усного мовлення учнів, дає можливість підготувати молодших школярів до повноцінного спілкування українською мовою.

Таким чином, формування орфоепічних умінь у молодшому шкільному віці є багатогранним процесом, що потребує уваги до фонетичних, фонологічних, ігрових та слухових аспектів навчання. Залучення різних методів і активна участь батьків можуть значно покращити результати навчання і забезпечити успішний розвиток мовленнєвих навичок у дітей.

Як зазначає Тетяна Іванова у книзі «Домашнє завдання та його вплив на навчальний процес», залучення батьків до процесу навчання грає важливу роль у формуванні орфоепічних умінь. Регулярні домашні завдання, що включають вправи на вимову та читання вголос, допомагають закріплювати навички і забезпечують додаткову практику для дітей.

Формування навичок і вмінь усного мовлення учнів початкової школи закладів загальної середньої освіти на уроках української мови на засадах компетентнісного підходу є надзвичайно важливою і актуальною проблемою.

В основу вивчення орфоепії у початкових класах покладено принцип всебічного розвитку мовлення здобувачів освіти початкової школи. Розкриваючи характер взаємозв'язку навчання і розвитку мовлення, я зробила висновок про те, що мовні знання, уміння і навички повинні розглядатися як важлива умова і компонент розвивального навчання. Для цього потрібні такі системи навчання, які забезпечують зв'язок мовлення і мислення. Такий підхід забезпечив роботу над збагаченням словникового запасу, удосконаленням граматичної будови мовлення у здобувачів освіти початкової школи і над формуванням навичок побудови зв'язних повідомлень.

Окрім того, також важливим підходом є індивідуальний підхід до кожного учня. Кожен учень має свої особливості та потреби у навчанні вимови. Учитель повинен звертати увагу на особливості артикуляції та просодії кожного учня та надавати індивідуальну допомогу та підтримку. Це може бути забезпечено, наприклад, за допомогою індивідуальних консультацій та вправ, які враховують особливості кожного учня.

Однією з умов формування нових українських шкіл є впровадження інноваційних технологій у навчальний процес, що дає змогу зменшити навантаження та оптимізувати процес удосконалення освіти. З огляду на цю позицію, найперспективнішими формами організації освітнього процесу є інноваційні інтерактивні технології. Метою використання інноваційних технологій є створення умов для прояву пізнавальної активності, розвитку та світогляду особистості. Сучасні технології навчання української мови відкривають нові можливості та кардинально змінюють підхід до викладання та вивчення української мови.

Особливо імпонують мультимедіа нестандартні уроки. Це семінари, урок – екскурсія, урок – конференція, урок – презентація. ,

Завдяки мультимедійним технологіям на уроках літератури можна використовувати електронні підручники, прослуховувати виразне читання творів, працювати з уривками фільмів, демонструвати власні медіапроекти, творчі презентації, опрацьовувати онлайн – тести.

Як бачимо, досвід роботи з мультимедіа показує, що такі уроки найефективніші в освітньому процесі. Застосування електронних засобів навчання сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу, розвитку образного мислення, творчої уяви, зв'язного мовлення.

Підвищенню ефективності формування у школярів орфоепічних умінь сприяє активізація пізнавальної діяльності учнів під час вивчення орфоепічного матеріалу, використання різноманітних наочних засобів навчання, системний характер різноманітних тренувальних вправ: аналітичних, конструктивних і творчих.

Добираючи систему різноманітних тренувальних вправ, учитель повинен працювати не тільки над ознайомленням учнів з основними правилами літературної вимови, а й над подоланням окремих вимовних вад. При доборі методичних прийомів для опрацювання орфоепічного матеріалу в початкових класах потрібно враховувати, що засвоєння мовлення вимагає від дітей фізичного (артикуляційного) та розумового навантаження – систематичного тренування органів мовлення – легенів, гортані, язика. А тому, паралельно з системою вправ, яка широко використовується у практиці початкового навчання, необхідно також застосовувати прийоми свідомого артикулювання та порівняння мовних одиниць.

Оволодіння молодшими школярами орфоепічними нормами рідної мови забезпечує системний підхід до її вивчення, засвоєння нормативної сторони не тільки писемного, а й усного мовлення, служить однією з важливих умов успішного формування в учнів навичок орфографічного письма та є основою для підвищення їхньої загальної мовної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базильова В. Д. Формування мовної компетентності в початковій школі. Київ: Освіта, 2012.
2. В. Барна, О. Волощенко, О. Козак. Тестування як метод справедливого вимірювання навчальних досягнень учнів. *Учитель початкової школи*. №11. 2014. С. 15-20
3. О. В. Бас-Кононенко. *Вимовні норми як мірило милозвучності української мови (на матеріалі орфоепічних словників*. *Укр. мова*. 2019. № 1; Google Scholar.
4. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : Академія, 2004.
5. Білоусенко, П. І. Методика навчання української мови в початковій школі. Київ: Освіта, 2018.
6. Перспективні педагогічні технології в шкільній освіті: Навчальний посібник. За заг. ред. С.П. Бондар. Рівне: Тетіс, 2003. 200 с.
7. Васильєва, О. В. Формування орфоепічної грамотності у молодших школярів. Харків: Світ, 2020.
8. Методика навчання української мови в початковій школі: навчально методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів/ За наук. ред. М. С. Вашуленка. Київ : Літера ЛТД, 201. 364 с.
9. Воловенко І.. Відповідність правописних норм фонетичній та словотвірній системам української мови. *Вчені записки ТНУ імені В. Вернадського. Філологія. Журналістика*. 2022. Т. 33.
10. Гриценко Т. Б. Орфоепія сучасної української мови: теорія і практика. Київ: Наукова думка, 2015.
11. Гудзик І.. Аудіювання українською мовою: посібник. Київ : Педагогічна думка, 2003. 144 с.
12. Дев'ятка Г. В. Сучасні форми інноваційної діяльності вчителя української мови та літератури в умовах відкритого інформаційного простору. Провідна педагогічна ідея досвіду. URL: <https://znz30.zp.ua/wp->

content/uploads/2020/01/%D0%A0%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0%D0%94%D0%B5%D0%B2%D1%8F%D1%82%D0%BA%D0%B0%D0%93.%D0%92.pdf (дата звернення: 30.06.2023)

13. Методика викладання української мови в початкових класах / за ред. С. І. Дорошенка. К.: Вища школа, 2012. 398 с.

14. Дружинець М. Л.. Орфоепічний стандарт української мови: історія та реалії. Записки українського мовознавства. 2009. Вип. 18; с.369

15. Єрмоленко С. Я. Культура мови і стиль: Навчальний посібник для студентів. Київ: Либідь, 2018.

16. Жовтобрюх М. А.. Основи і принципи української літературної вимови. *Українська мова і література в школі*. 1976. № 6.

17. Іщенко О. С.. Орфоепія. Енциклопедія Сучасної України. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2022. Т. 24. С.718-719

18. Кобилянський Б. Фонетико-орфоепічні норми української літературної мови. Л., 1971.

19. Коваль А. П. Орфоепічний словник для учнів початкових класів. Харків: Ранок, 2019.

20. Крамський, О. Л. Мовленнєвий розвиток учнів: теорія і практика. Львів: Літопис, 2017.

21. Лаврентьєва, І. А. Фонетичні вправи в початковій школі. Київ: Освіта, 2016.

22. Левченко С. І. Педагогічні технології розвитку мовлення у початковій школі. Дніпро: Дніпровський державний університет, 2020.

23. Лисенко, М. В. Основи методики викладання української мови. Київ: Генеза, 2019.

24. Український правопис Нац/акад. наук України; ред..Є.І. Мазніченко, В.Є. Македон, С.В. Шарабанова.-Київ: наукова думка,2019 – с.288

25. Малюкова Л. В. Психологічні основи розвитку мовлення у дітей молодшого шкільного вік. Одеса: Видавництво "Астропринт", 2019

26. В. О. Мартиненко. Мовленнєві тренувальні вправи для подолання труднощів дикції в учнів 1 циклу навчання (1–2 класи). *Початкова школа*. 2020. № 8. С. 51–56. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/722142/>.
27. В. О. Мартиненко. Індивідуальний підхід до формування і розвитку навички читання молодших школярів: методичний посібник. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2020. 104 с.
28. Наумчук М. М. Уроки рідної мови в початковій школі. Тернопіль: ТДПУ, 2019. 48 с.
29. Никифорова, І. В. Інтерактивні методи в навчанні молодших школярів. Львів: Світ, 2018.
30. В. Новосьолова, Особливості роботи з формування лексичної компетентності учнів основної школи на уроках української мови. *Українська мова і література в школі*. 2014. № 7. С. 12–19.
31. Пентилюк М. І. Теорія і методика навчання української мови в початкових класах. Київ: Вища школа, 2017.
32. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / Київ : Ленвіт, 2004. 400 с.
33. Петрук О. Навчання української грамоти у 2 класі шкіл з навчанням мовами національних меншин: методичні рекомендації щодо роботи за підручником «Українська мова». *Початкова школа*. 2019. № 10. С. 36–38. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718280/>.
34. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови. Тернопіль, 2000. С. 20-24.
35. Потелло Н. Я. Українська мова і ділове мовлення. К., 1999. С. 34-36.
36. Сучасна українська мова: Підручник / О.Д. Пономарів, В.В. Різун, Л.Ю. Шевченко та ін.; за ред. О.Д. Пономарева. 4-те вид. Київ: Либідь, 2008. 488 с.
37. Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П.Грищенка. К., 2002. С. 77-80

38. Попова О. Л. Засоби навчання української мови в компетентнісній парадигмі сучасної освіти. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2020. № 2 (333) лютий. Ч. II. С. 54–61.
39. Плис О. Формування образного мислення у молодших школярів. *Початкове навчання і виховання*. № 31-32, листопад, 2014. С. 2-8
40. Потапенко О. І. Методика викладання української мови. Київ: Вища школа, 2020. – 126 с.
41. Савельєва Н. Формування комунікативних умінь на початковому етапі навчання української мови. *Рідні джерела*. 2004. № 1. С. 26–31. 67 2
42. Соловйова, А. М. Методи навчання грамотності в початковій школі. Харків: ова освіта, 2020.
43. Скрипченко О. В. Психологія мовленнєвого розвитку дитини. Львів: Світ, 2016.
42. Стельмахович, М. Г. Методика навчання дітей вимові: практика і перспективи. Тернопіль: Підручники і посібники, 2021.
43. Тищенко К. Правда про походження української мови. Спеціальний проект. *Український тиждень*. 2012. № 39 (256). С. 21–64. URL: https://i.tyzhden.ua/content/photoalbum/2012/10_12/04/tyshenko/tyshenko.pdf.
44. Ю. Турчина Алфавіт-логопедка Артикуляційна гімнастика. Харків: Торсінг-плюс, 2009. – с.38.
45. Орфоепічний словник. Київ :Рад. школа, 1983. 629с.
46. Хорошковська О. Н. Теоретико-методичні засади навчання української мови і мовлення у школах I ступеня з мовами викладання національних меншин України: монографія. Київ, Україна : Педагогічна думка, 2013.
47. Хорошковська Т. П. Система вправ і завдань для формування в учнів 1- 4 класів усного мовлення на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин.

Національна академія педагогічних наук України Інститут педагогіки. Методичні рекомендації Київ. 2019.

48. Угровата В. О. Система роботи над засвоєнням орфоепічних норм української мови в ЗЗСО. *МДУ* 62–63, 2019.

49. Фащенко М. М. Українська орфоепія – теорія і практика. Записки з українського мовознавства. 1999. Вип. 6; Google Scholar

50. Шевчук С. В. Українська мова в початковій школі: методичні рекомендації для вчителів. Київ: Генеза, 2019.

51. Науково-дослідна робота майбутніх педагогів з проблем культури української мови та методики її викладання в закладах освіти. *Матеріали II студентсько-викладацького науково-методичного семінару, 30 березня 2010 р.* Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2010. 41 с. О.В. Чупріна,

52. Педагогічний словник. Київ : Педагогічна думка, 2001.

53. <https://naurok.com.ua/prezentaciya-na-temu-orfoepiya---zastosuvannya-v-shkoli-275183.html>

54. <https://studfile.net/preview/5118416/page:29/>

55. <https://studfile.net/preview/9274143/page:6/>,

<https://studfile.net/preview/5113853/page:2/>

<https://studfile.net/preview/9274143/page:3/>

<https://studfile.net/preview/9274143/page:4/>

<https://studfile.net/preview/5253700/page:12/>

55. <https://naurok.com.ua/prezentaciya-na-temu-orfoepiya---zastosuvannya-v-shkoli-275183>

55.1 [html https://naurok.com.ua/artikulyaciyna-gimnastika-u-virshah-347170.html](https://naurok.com.ua/artikulyaciyna-gimnastika-u-virshah-347170.html)

55.2 <https://naurok.com.ua/interaktivni-tehnologi-na-urokah-ukra-nsko-movi-ta-literaturi-32189.html>

55.3 <https://naurok.com.ua/formuvannya-v-uchniv-pochatkovih-klasiv-orfografichno-kompetentnosti-u-sistemi-movno-literaturno-osviti-274098.html>

55.4 <https://naurok.com.ua/biblioteka/navchannya-gramoti> Доповідь „Комплексний підхід до розвитку мовлення першокласників у період навчання грамоти”

55.5 <https://naurok.com.ua/stattya-movlenneviy-rozvitok-molodshihshkolyariv-ta-suchasna-movna-osvita-67807.html>

стаття «Мовленнєвий розвиток молодших школярів та сучасна мовна освіта»

56. <https://studfile.net/preview/5253700/page:58/>

<https://studfile.net/preview/5253700/page:59/>

57. <https://epkmoodle.znu.edu.ua/mod/resource/view.php?id=45496>

58. <https://www.miyklas.com.ua/p/ukrainska-mova/10-klas/orfoepichna-norma-329328/orfoepichna-pomilka-orfoepichnii-slovník-329917/re-152ea662-583d-4354-a9da-1e57fd4f5f5a>

59. <https://infopedia.su/9x4b18.html>

60. <http://repository.rshu.edu.ua/id/eprint/135/1/%D0%9B%D1%83%D0%BA%D1%8F%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%9B.%D0%92.,%20%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B9%D1%82%20%D0%92.%D0%9E..pdf> Актуальні проблеми філології та методики

викладання гуманітарних дисциплін, збірник наукових праць, 2019

61. <https://esu.com.ua/article-75953> Енциклопедія сучасної України

57. <https://studfile.net/preview/5253700/page:58/>

<https://studfile.net/preview/5253700/page:59/>

57. <https://epkmoodle.znu.edu.ua/mod/resource/view.php?id=45496>

58. <https://www.miyklas.com.ua/p/ukrainska-mova/10-klas/orfoepichna-norma-329328/orfoepichna-pomilka-orfoepichnii-slovník-329917/re-152ea662-583d-4354-a9da-1e57fd4f5f5a>

59. <https://infopedia.su/9x4b18.html>

61. <http://repository.rshu.edu.ua/id/eprint/135/1/%D0%9B%D1%83%D0%BA%D1%8F%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%9B.%D0%92.,%20%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B9%D1%82%20%D0%92.%D0%9E..pdf> Актуальні проблеми філології та методики викладання гуманітарних дисциплін, збірник наукових праць, 2019
61. <https://esu.com.ua/article-75953> Енциклопедія сучасної України
62. <https://studbase.kubg.edu.ua/article/2720>

ДОДАТКИ

Додаток 1

Порушення правильної вимови звуків

Дуже часто в мовленні замість фонемі [ф] вживають поєднання фонем [хв], а замість [хв] – фонему [ф].

Правильно	Неправильно
факт	хвакт
фарба	хварба
фахівець	хвахівець
феномен	хвеномен
хвала	фала
хвороба	фороба

ОРФОЕПІЧНА ХВИЛИНКА

УМОВИ ЗАВДАННЯ

ЗАПОВНИ ПРОПУСКИ

С СТЕМА, Л САБОН,

И
і

И
і

Д НОЗАВР, Ф ОЛЕТОВИЙ

И
і

И
і

Додаток 3

Схема орфоепічного аналізу слова

1. Орфографічний запис слова.
2. Фонетична транскрипція слова.
3. Охарактеризувати вимову голосних звуків.
4. Пояснити вимову приголосних звуків.
5. Охарактеризувати вимову звукосполучень приголосних.
6. Пояснити особливості вимови слова, якщо воно іншомовного походження.

Зразок орфоепічного аналізу слова

1. Усміхається.
2. [ус'м'і ха' йеи ц':а]
3. Голосні звуки [y],[i],[a'],[a] вимовляються чітко як у наголошеній, так і в ненаголошеній позиції. Голосний звук [e] в ненаголошеній позиції вимовляється як [ei] ([e], наближений до [и]).
4. Передньоязиковий, зубний, свистячий [с] перед пом'якшеним губним [м'] вимовляється як м'який [с'].
5. Губний приголосний [м] перед [і] вимовляється як пом'якшений [м'].
6. Приголосний [х] перед голосним вимовляється чітко.
7. Звук [й] перед голосним вимовляється як середньоязиковий приголосний [й].
8. Передньоязиковий приголосний [ц':] перед [а] (на письмі буква я) вимовляється як м'який звук.
9. Звукосполучення [т'с'] вимовляється як [ц':] (довгий і м'який звук).